

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA EKONOMICKO-SPRÁVNÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2024

Šimon Krist

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní

Analýza investičních pyramidálních schémat a jejich vliv na podniky
a investory

Bakalářská práce

2024

Šimon Krist

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Šimon Krist**
Osobní číslo: **E21308**
Studijní program: **B0413A050008 Ekonomika a management**
Specializace: **Ekonomika a provoz podniku**
Téma práce: **Analýza investičních pyramidových schémat a jejich vliv na podniky a investory**
Zadávající katedra: **Ústav podnikové ekonomiky a managementu**

Zásady pro vypracování

Cílem práce je prostřednictvím analýzy zjistit dopad na účastníky těchto systémů. Práce je zaměřena jak z pohledu historie finančních podvodů tohoto typu, ale také na současná podvodná schémata ve virtuálním investičním prostředí a jejich vliv na podniky a investory. Dále jsou formulovány doporučení k minimalizaci negativních dopadů na účastníky těchto systémů.

Osnova:

- Teoretická východiska.
- Charakteristika a rozdělení pyramidových schémat.
- Analýza vybraných podvodných schémat a jejich vliv na podniky a investory.
- Formulace doporučení pro budoucí investory.

Rozsah pracovní zprávy: **cca 35 stran**
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

DUNN, D. Ponzi: The Incredible True Story of the King of Financial Cons. New York: Broadway books, 2004. ISBN 07-679-1499-6.
NOVOTNÝ, J. Investování na finančních trzích s podporou psychologické analýzy. Ostrava: Key Publishing, 2018. ISBN 978-80-7418-291-4.
REJNUŠ, O. Finanční trhy. 4., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-3671-6.
SHILLER, R. J. Investiční horečka: iracionální nadšení na kapitálových trzích. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2482-9.
VESELÁ, J. Investování na kapitálových trzích. 3., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2019. ISBN 978-80-7598-213-1.

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Josef Novotný, Ph.D.**
Ústav podnikové ekonomiky a managementu

Datum zadání bakalářské práce: **1. září 2023**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2024**

prof. Ing. Jan Stejskal, Ph.D. v.r.
děkan

L.S.

doc. Ing. Michaela Kotková Stříteská, Ph.D. v.r.
garant studijního programu

V Pardubicích dne 1. září 2023

Prohlašuji:

Práci s názvem Analýza investičních pyramidových schémat a jejich vliv na podniky a investory jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31. 07. 2024

Šimon Krist v.r.

PODĚKOVÁNÍ

Chci upřímně poděkovat vedoucímu bakalářské práce Ing. Josefu Novotnému Ph.D. za jeho trpělivost a cenné připomínky. Děkuji rovněž i mým rodičům za finanční výpomoc se studiem a v neposlední řadě i mým prarodičům za poskytnutí výpočetního zařízení, na kterém byla v době mé elektronické nouze podstatná část této práce napsána.

ANOTACE

Cílem práce je prostřednictvím analýzy zjistit dopad na účastníky těchto systémů. Práce je zaměřena jak z pohledu historie finančních podvodů tohoto typu, ale také na současná podvodná schémata ve virtuálním investičním prostředí a jejich vliv na podniky a investory. Dále jsou formulovány doporučení k minimalizaci negativních dopadů na účastníky těchto systémů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Pyramidové schéma, Ponziho schéma, Investor, Podnik

TITLE

Analysis of investment pyramid schemes and their impact on businesses and investors

ANNOTATION

The aim of the work is to determine the impact on the participants of these systems through analysis. The thesis focuses on the history of financial fraud of this type, but also on current fraudulent schemes in the virtual investment environment and their impact on businesses and investors. Furthermore, recommendations are formulated to minimize the negative impact on the participants of these schemes.

KEYWORDS

Pyramid scheme, Ponzi scheme, Investor, Company

Obsah

ÚVOD	12
1 Teoretická východiska související s pyramidálními schémata	13
1.1 Investiční podvod	13
1.2 Podvody v průběhu věků	13
1.3 Historický vývoj pyramidálních schémat	15
2 Charakteristika a rozdělení pyramidových schémat	17
2.1 Ponzioho schéma	17
2.2 Pyramidové schéma	19
2.2.1 Podobnosti mezi pyramidovým a Ponzioho schématem	20
2.2.2 Rozdíly mezi pyramidovým a Ponzioho schématem	21
2.3 High-yield investment program	22
2.4 Řetězový dopis	22
2.5 Multi-level marketing	23
2.5.1 Podobnosti mezi pyramidovými schématy a multi-level marketingem	24
2.5.2 Rozdíl mezi pyramidovými schématy a multi-level marketingem	25
2.6 Korporátní žebříček	25
3 Analýza vybraných podvodných schémat a jejich dopad na podniky a investory	27
3.1 BitConnect	27
3.1.1 Obchodní model	28
3.1.2 Průběh podvodu	29
3.1.3 Trestry pro zakladatele a zainteresované osoby	30
3.2 OneCoin	31
3.2.1 Obchodní model	32
3.2.2 Průběh podvodu	32
3.2.3 Trestry pro zakladatele a zainteresované osoby	34
3.3 Dopad na podniky	35
3.4 Dopad na investory a účastníky	35
4 Formulace doporučení pro budoucí investory	39
4.1 Budoucí investoři	39

4.2	Investoři, investující sami za sebe	40
4.3	Investoři, investující prostřednictvím investičních poradců	40
4.4	Prevence proti pyramidálním schémátům.....	41
ZÁVĚR		43
POUŽITÁ LITERATURA		44

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK

<i>Tabulka 1: Úroky z půjček</i>	<i>28</i>
<i>Tabulka 2: Kompenzační struktura.....</i>	<i>29</i>
<i>Tabulka 3: Konverzační vlákno</i>	<i>36</i>
<i>Tabulka 4: Komparace zkoumaných platforem</i>	<i>37</i>

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

CEO – Chief Executive Officer

CTO – Chief Technology Officer

ČŠI – Česká Školní Inspekce

EUR – Euro

FSMA – FinancFial Services and Markets Authority

FTC – Federal Trade Comission

HDP – Hrubý domácí produkt

ICO – Initial Coin Offering

IRC – International Reply Coupons

LLC – Limited Liability Company

MLM – Multi-level marketing

SEC – Security Exchange Company

SQL – Structured Query Language

USD – Americký dolar

VPPS – Virtuální Ponzi-Pyramidová Schémata

ÚVOD

Ve stále se vyvíjející sféře finančnictví se investoři a firmy pohybují ve složitém prostředí, ve kterém hledají příležitosti k růstu a prosperitě. Mezi nesčetnými investičními nabídkami se však objevuje stín pyramidálních schémat, které klame jednotlivé investory i nic netušící společnosti. Tato bakalářská práce s názvem „Analýza investičních pyramidových schémat a jejich dopad na podniky a investory“ se věnuje problematice těchto složitých finančních konstruktů a odhaluje jejich mnohostranné dopady jak na jednotlivce, tak firmy.

Cílem práce je prostřednictvím analýzy zjistit dopad na účastníky těchto systémů. Práce je zaměřena jak z pohledu historie finančních podvodů tohoto typu, ale také na současná podvodná schémata ve virtuálním investičním prostředí a jejich vliv na podniky a investory. Dále jsou formulovány doporučení k minimalizaci negativních dopadů na účastníky těchto systémů.

Pyramidální schémata, která se vyznačují hierarchickými a neudržitelnými obchodními modely, prokázaly v historii pozoruhodnou odolnost. Tato práce si klade za cíl analyzovat jejich anatomii, prozkoumat jejich provozní složitosti a spletitou síť vztahů, které poutají investory a účastníky v jejich podvodných strukturách. Zkoumáním mechanismů, které jsou hnací silou těchto schémat, se snažíme odhalit specifické znaky jednotlivých druhů pyramidálních schémat pro lepší pochopení jejich vlastností a snazší charakterizování.

Dopad pyramidálních schémat přesahuje osobní finanční ztráty nejen jednotlivých investorů. V síti těchto krypto podvodných struktur se ocitají i firmy, které čelí potenciálnímu poškození pověsti, finančním neúspěchům a narušení provozu.

V konečném důsledku se tato práce snaží vybavit čtenáře znalostmi potřebnými k tomu, aby se ve spleťném světě financí pohybovali s ostražitostí. Formulovaná doporučení mají umožnit budoucím investorům, aby prohlédly skrze falešné sliby pyramidálních schémat a nestali se oběťmi jejich podvodů.

1 Teoretická východiska související s pyramidálními schémata

Pyramidální systémy jsou investiční struktury rozšířené ve společnosti zejména poslední desítky let. Přestože mají různá jména, loga, zakladatele a působí v různých státech světa, mají několik věcí společného, např. nabízejí dvou i tří číselné zhodnocení vkladů za krátkou dobu zpravidla v řádu let, někdy pouze měsíců, a to vše spolu s garancí nulového rizika a tímto způsobem jsou schopny přilákat i jinak skeptické investory či začínající investory k astronomickým vkladům, bez jakýchkoliv předchozích rešerší nebo jasných odpovědí na otázky do čeho investují, aby dosáhli tak ohromných zisků.

V čem je zásadní problém? Žádné riziko, vysoké zhodnocení za krátkou dobu, všechno znaky skvělé a neopakovatelné investiční nabídky. Tak perfektní, až se těžko věří, že to tak ve skutečnosti je. A v naprosté většině případů tomu tak skutečně je. Co je však mnohem horší, než nesplněný příslib je fakt, že pyramidální schémata jsou pouze podvody, fungující na hezkých, ač lživých slibech, živící se na nic netušících investorech, kteří v dobré víře poskytnou podvodníkům mnohdy závratné částky ze svých úspor nebo si v horším případě na „jedinečnou a neopakovatelnou životní příležitost“ půjčí, čímž mohou padnout do dluhové pasti nebo jiných finančních problémů.

1.1 Investiční podvod

Existuje celá řada různých názvů, které vystihují podvodné projekty zaměřené na různé typy investorů. Vžíly se pro ně pojmy jako Ponzioho schéma, pyramidové schéma, HYIP apod. Snad každý investiční web pracuje s těmito pojmy, ale definice, které předkládají jsou často používány nesprávně a jsou často zaměňovány nebo jsou jejich rozdíly spojovány, a naopak se shodují ve skutečnosti, že všechny tyto pojmy spadají do množiny finančních, přesněji investičních podvodů. Ani investiční podvody nemají uspokojivou definici. Je to z důvodu velkého počtu prvků, které zastřešují, a tak jedinou skutečností, na které se shodnou, jsou jejich jednotlivé prvky a tím jsou investice a podvod.

Podvod je v Českém právu definován v zákonu č. 40/2009 Sb. § 209. Jde o jednání pachatele, který „sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčího omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, a způsobí tak na cizím majetku škodu...“ (Česko, 2009) Druhou částí je pak investice, kterou Rejnuš (2014) dělí na reálnou a finanční. Z tohoto pohledu vycházejí z finanční investice, kterou můžeme charakterizovat jako finanční prostředek, který investor vynaloží na investiční projekt se záměrem budoucího zhodnocení.

Z výše uvedených znaků pak můžeme vyvodit, že investiční podvody jsou *typem vědomého jednání pachatele, který pod příslibem finančního zhodnocení klientova vkladu ve formě investované částky, uvede klienta v omyl, využije omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti a způsobí tak škodu na cizím majetku.*

1.2 Podvody v průběhu věků

„Největší slabinou podvodníka je jistota, že podvod je příliš chytrý na to, aby byl odhalen.“

Louis Freeh (Fraud-magazine.com, 2014)

Podvody jsou tak staré jako samotná lidská civilizace. Ve všech historických obdobích lidstva byli a jsou jedinci nebo skupiny, kteří podvádějí ostatní kolem sebe, pokud k tomu dostanou dobrou příležitost. k

Důkazem tohoto tvrzení by mohl být nejstarší zdokumentovaný a dosud dochovaný podvod na světě, ve kterém v roli podvodníků hrají dva Řekové – Hegestratos a Zenosthemis. Námořní obchodníci, kteří „uzavřeli bottomry“¹ na své lodě, které se bezprostředně po vyplutí z přístavu rozhodli potopit, aby získali peníze za zničené lodě a ztracený majetek. Při své činnosti však byly přistiženy a při následném útěku Hegestratos zahynul a Zenosthemis čelil hněvu aténského soudu. Tak vznikl první podvod na světě, kterému bychom dnes říkali pojistný (Fraud.com, b. r.).

Pro lepší představu, jak je to na křivce historie daleko, tak další řecký občan, zakladatel hydrostatiky Archimédes ze Syrakus, se narodí až o 13 let později roku 287 př. n. l. (Newman, 2000). Nejstarší zaznamenaný podvod na světě je tedy mnohem starší, než světlo světa spatří Archimédův nejnámější vynález – kladkostroj.

O dalších 500 let později se objevuje další zaznamenaný podvod tentokrát ze starověkého Říma. Roku 193 n. l. byl pretoriánskou stráží zabit císař říše římské, po 3 měsících vlády Publius Helvius Pertinax. Podle ruského historika Rostovtzeffa (1957) byla následně uspořádána aukce uvolněného trůnu, ve které s největším množstvím úplatku přišel bývalý konzul Marcus Didius Julianus. Tento podvod je specifický svým zvláštním charakterem. Byl proveden vysokými zástupci říše de facto jejími dočasnými správci a taky za něj nikdy nebyl udělen žádný postih.

S přesunem do středověku a raného novověku se podvody stávaly organizovanějšími a propracovanějšími. Největší rozmach zažilo padělání označené jako „druhé nejstarší povolání na světě“ a jeho do té doby neznámější odnož: penězokazectví jinak prosperující i ve starověku. Padělání se během staletí měnilo, zprvu se padělaly výhradně mince, kterým byly ukrájovány okraje nebo si penězokazci při jejich výrobě pomáhali různými levnějšími slitinami namísto čistého zlata či stříbra, po období středověku, kde se zase hojně cenily padělky náboženských relikvií, až po moderní padělky cestovních pasů a luxusního oblečení. Jediná věc se u padělatelů (zejména těch peněžních) během historie neměnila a tou byl trest smrti pro usvědčené padělatele (Money.org, b. r.)

Se skutečně komplexními a propracovanými podvody se setkáváme v 18. a 19. století. Jako například „The Poyais scheme“. Dne 29. dubna 1820 získal skotský dobrodruh a voják Sir Gregor McGregor od „krále komárů“ rozsáhlá území v dnešním Hondurasu známé jako komáří pobřeží ve Střední Americe, v Hondurasu. Podle domorodého kmene, který na území žil, se tomuto teritoriu začalo říkat Poyais. Po návratu do Skotska se nechal oslovovat jako „Cacique of Poyais“² a ihned začal s falešnou reklamou, ve které vylíčil, že stát Poyais, je plně nezávislé království s potřebnou infrastrukturou a vším, co člověk k životu potřebuje (Hasbrouck, 1927). Postupně rozprodal půdu pro nové obyvatele Poyais a 10. září 1822 vyplula první loď s 70 osadníky na dvou měsíční plavbu k „zemi zaslíbené“. O necelý rok později se

¹ Bottomry – v Českém jazyce neexistuje doslovný překlad, ale s trochou fantazie bychom bottomry mohli označit jako lodní kýl. „Uzavřít bottomry“ označuje námořní transakce, při níž si majitel plavidla půjčí peníze a jako zástavu použije samotnou loď. Pokud však během plavby dojde k nehodě, věřitel na půjčce prodělá, protože zaručené zajištění již neexistuje nebo existuje v poškozeném stavu.

² Domorodý náčelník nebo princ národa Poyais.

na cestu vydala druhá loď s dalšími 200 lidmi na palubě. Místo země zaslíbené však na ně na americkém pobřeží čekala jen džungle a komáři. Dvě třetiny osadníků zemřely na malárii, nedostatek zásob a další a McGregor, kterého nečekal žádný postih přišel asi na 200 000 GBP, což byla v tehdejší době obrovská suma. Svůj podvod později nazvaný jako „Poyais scheme“ se pokusil zopakovat ještě jednou ve Francii, což mu však nevyšlo, ale trestu se ani tak nikdy nedočkal a v poklidu zemřel ve Venezuele, kde byl se státními poctami pohřben (Meechan, 2022).

Od schématu Poyais to pak bylo pouze 34 let, než se objevil nový typ podvodného systému, který ještě v té době neměl své ikonické jméno už byl navždy uchován, a to ve světě literatury. Roku 1857 dopsal Charles Dickens svůj román „Little Dorrit“, ve kterém postava pana Merdla (Wiess, 1982) okrádá investory a používá k tomu podvodného nástroje, který se později vyvinul do dnešní podoby známé jako Ponzioho schéma (Makropolos, 2010).

Tak svět získal něco, co nikdy nepotřeboval, ale s čím už musí počítat, protože dokud bude dost peněz, bude dost i těch, kteří je budou chtít pro sebe nelegálně získat.

1.3 Historický vývoj pyramidálních schémat

Dávno před tím, než pyramidální schémata dostala své jméno podle nechvalně proslulé struktury vedení, používal se pro tento typ podvodů jiný termín, jehož označení by se dalo vysledovat až k Bibli, třebaže tam nikdy nebyl explicitně řečen. Nicméně už ve středověku anglický teolog John Wyclif ve svých spisech formuloval první tvar sousloví, které se později vyvinulo do rčení „okradl Petra, aby zaplatil Pavlovi“. Tímto prostým souslovím lze dokázat, že pyramidální schémata nebo alespoň její varianty existovala dávno před tím, než dostala své jméno a ucelenou podobu.

Na podporu tohoto tvrzení mluví i fakt, že první provedené a zaznamenané podvody na princip Ponzioho schématu existovaly zhruba půl století před Charlesem Ponzim. Překvapivě byly iniciátorky těchto, na sobě nesouvisejících, podvodů tři ženy jménem Nancy Clemová, Adele Spitzederová a Sarah Emily Howeová.

Roku 1868 Američanka Nancy Clemová a její dva komplici Jacob Young a William Abrams přemlouvali lidi v americkém Indianapolisu, aby jim svěřili své peníze s příslibem vysokého zhodnocení. Ve skutečnosti však trojce neměla zájem peníze dál investovat, i když slíbila návratnost 25 %. Jacob Young, tlačený zpožděním výplat příslibených výnosů vzal v září 1868 svou manželku a se sumou kolem 7 000 USD se rozhodl uprchnout. Útěk za lepším životem však nebyl úspěšný a hned následující den byl on i jeho manželka nalezeni mrtví na břehu řeky. Příčinou smrti byla střelná rána. Z vraždy byli obviněni Youngovi obchodní partneři, tedy Nancy Clemová a William Abrams. Ke dvojici podezřelých se přidal jako obviněný i Silas Hartman, bratr Nancy. Hartman byl nakonec i shledán vinným z úmyslné vraždy a ve vězení spáchal sebevraždu. Abrams dostal doživotí, ale po deseti letech byl díky milosti guvernéra osvobozen. Nancy přestála pět verdiktů, mimo jiné i dva odsuzující, ale díky jejím právníkům byla nakonec propuštěna bez trestu (Gamber, 2016).

Další případ se týká Adele Spitzederové. Ta pocházela z herecké rodiny, a dokonce se sama nadějnou herečkou vystupující pod pseudonymem Adele Vio. Na sklonku roku 1869 si získala

důvěru jiné ženy a přiměla ji, aby ji dala 100 guldenů³, které měla v plánu zázračně investovat s měsíčním úrokem 10 %. Nějakou dobu skutečně úrok vyplácela a s tím začala získávat nové klienty, až si na Dachau strasse založila vlastní banku. Ta fungovala tři roky, dokud po ní úřady nezačaly požadovat bankovní licenci, tím se Adele dostala do hledáčku úřadů. Od kritiky a špatného jména ji dlouhou dobu chránila její filantropická činnost, když postupně v Mnichově otevřela dvanáct polévkových kuchyní pro bezdomovce, čímž si pro sebe získala přezdívku „Anděl chudých“. Paradoxem zůstává, že konala dobro za použití peněz, které získala podvodně. Ani to ji však nakonec nepomohlo a když začali lidé ve velkém vybírat z její banky vklady roku 1872, celá banka se ocitla bez prostředků a nemohla vklady dál vyplácet, což vedlo k jejímu pádu (Mulligan, 2022).

Za dobu působení banky, Adele Spitzederová obrala 32 000 investorů o celkovou částku 38 milionů guldenů. V přepočtu na dnešní hodnotu peněz by se jednalo o zhruba 400 milionů EUR. Soudní experti byli schopni zachránit pouze 15 % celkových vkladů, tedy částku kolem 6 milionů guldenů (Mulligan, 2022).

Třetí ženou byla Sarah Emily Howeová která o deset později napodobila Adele Spitzederovou. Její Ladies' Deposit Company přijímala vklady pouze od neprovdaných žen s cílem pomoci ženám nižšího postavení. Sarah nabízela úrok ve výši 8 % vkladu každý měsíc, čímž do její banky postupně přišlo složit své peníze na 1 200 žen s celkovým vkladem ve výši kolem 500 000 USD. V následujícím roce se její praktiky dostaly na veřejnost. Co následovalo bylo stejné jako v předchozím případě: masivní výběry vkladů, nedostatečný kapitál, pád společnosti a uvěznění strůjkyně celého schématu (Robb, 2017).

Dalším, kdo vylepšil toto schéma byl William Miller, známý jako „520 procent“. Ten zavedl do schématu zcela nový prvek založený na reinvestování zisků. Nabízel zhodnocení investic 10 % týdně⁴ a tuto částku jim také skutečně zprvu vyplácel, navíc investorům nabídl, aby tento zisk opět reinvestovali do jeho podniku a tím znovu vydělali. Tím neměl investor ani vklad ani zisk v rukou a jen ho těšilo pomyšlení na zhodnocení, které ovšem neexistovalo (Blogger.com, 2009), navíc oznámil, že každý investor, který přivede do systému nového člena, získá jako odměnu 5 % jeho vkladu. Tím docílil, že koncem roku 1899 bylo do jeho schématu zapojeno na 12 000 účastníků (Lewis, 2016). Miller však nebyl dobrý finančník a o peníze přišel. Následně se na jeho podvod přišlo a byl odsouzen k 10 letům vězení. Po pěti letech byl propuštěn, ale jako jediný z lidí v této kapitole se poučil – údajně se už o žádný další podvod nikdy nepokusil.

Od „520 procent“ uplyne jen 20 let, než bude ve svém lokomobilu brázdit ulice Bostonu snad nejproslulejší podvodník 20. století jménem Charles Ponzi.

³ Gulden – někdy také označován jako Nizozemský gulden, byla měna v Nizozemí platná od roku 1816 až do roku 2001. Gulden znamená v překladu „zlatý“.

⁴ 10 % každý týden je 520 % ročně, odtud pochází jeho přezdívka William „520 procent“ Miller.

2 Charakteristika a rozdělení pyramidových schémat

Tato kapitola se zabývá charakteristikou a jednotlivými typy pyramidových schémat, která se v průběhu času objevily na světě. Strukturována je od nelegálních jako jsou pyramidové hra a Ponziho schéma, přes legální, do kterých patří například multi-level marketing až po (v dnešní době sociálních sítí už poněkud přežitě) řetězové dopisy.

Nechybí ani komparace těchto legálních a nelegálních obchodních modelů. Jejich společné a individuální znaky, které povedou k jasnému a snadnému pochopení mezi jednotlivými systémy.

V závěru jsou představena schémata, která někteří kritici označují jako pyramidální, nicméně se jedná o zcela běžné hierarchické struktury nesplňující základní podmínky, aby mohly být nazývány pyramidami.

2.1 Ponziho schéma

Ponziho schémata, někdy také označována jako „Ponziho hry“ nebo neodborně „letadlo“ jsou variantou pyramidálních schémat, ve kterých manažer nebo vedoucí schématu slibuje *„investorům vysoké zisky investováním jejich finančních prostředků. Avšak pouze nepatrná nebo vůbec žádná část prostředků investorů je ve skutečnosti investována do reálných aktiv. Místo investic použije manažer pro výplatu prvních investorů prostředky, jež získá prodejem druhému kolu investorů, druhé kolo vyplatí z prodeje třetímu kolu a tak dále.“* (Shiller, 2010, s. 101-102)

Zbytek peněz si výše zmíněný vedoucí či manažer nechá pro sebe, aby mohl financovat svůj opulentní život, anebo v případě potřeby vyplatit investory, kteří si své peníze rozhodli vybrat, což jen přizívuje pohádku o „úspěšném podnikateli“ a serióznosti jeho investic. Cílem podvodníka je pak nashromáždit od nových investorů dostatek kapitálu, aby mohl uprchnout z dosahu zákona dříve, než investoři zjistí, že byli podvedeni a žít zbytek života v pohodlí a luxusu.

Tato schémata mají tendenci se zhroutit za podmínky, že je jejich přísun peněz od nových investorů zastaven. To se stane, jakmile se do schématu přestanou investovat noví investoři nebo se hodně stávajících investorů rozhodne vybrat své vklady najednou. Tím se vytvoří tlak na schéma, které peněžní prostředky neinvestuje, ale pouze hromadí a není tak schopno investorům vyplatit ani plnou výši jejich vkladů natož i slíbené zhodnocení.

Ponziho schémata dostala svůj název od Charlese Ponziho, známého také jako Charles Bianchi, Carlo Ponsi a Charles Borrelli, italského emigranta a dost možná nejslavnějšího podvodníka 20. století. Charles se narodil jako Carlo Pietro Giovanni Guglielmo Tebaldo Ponzi ve městě Lugo v bývalém Italském království v roce 1882. Už jako jednadvacetiletý odjel do Ameriky, kde začal pracovat (Dunn, 2004).

Štěstí našel v Montrealu, kde se nechal zaměstnat v bankovní instituci Banco Zarossi, vedenou Luigim Zerossim. Banka sloužila především italským imigrantům. Z důvodu konkurenčního boje Luigiho banka ztrojnásobila úroky z vkladů oproti konkurenčním bankám. Takovou finanční zátěž nebyla banka schopná financovat, a tak se Luigi rozhodl brát peníze dřívějším vkladatelům, aby vyplatil vysoký úrok novým vkladatelům. Roku 1908 Luigi Zarossi zmizel i s vklady do Mexika a Ponzi se tak ocitl bez práce. Usmyslel si, že odjede zpět do Ameriky

a zfalšoval šek, aby získal hotovost na cestu. Byl však dopaden a strávil tři roky ve vězení, avšak za 17 dnů po jeho propuštění byl zatčen znovu za převádění nelegálních migrantů přes kanadskou hranici do USA a opět uvězněn. Po dvou letech byl propuštěn a pokusil se rozjet podnik na zásobování dolů vodou a elektřinou, ale z důvodu 4měsíční hospitalizace ho předběhla jiná firma. Následně mu ztroskotalo dalších několik podniků, některé skončily už u rýsovacího prkna, další kvůli nedostatku kapitálu nebo neschopnosti sehnat editora. A pak se v životě Charlese Ponzioho objevily IRC kupóny. Lze říci, že IRC kupón byl jedinou formou mezinárodní měny své doby a umožnil odesílateli, aby zaplatil poštovné za odpověď svému korespondentovi. Samotný kupón pokrýval hodnotou cenu poštovního, anebo ho mohl příjemce vyměnit za poštovní známku. Kvůli První světové válce a prudkému snížení hodnot evropských měn bylo možné nakoupit na starém kontinentě tyto kupóny a se ziskem je vyměnit na poštovních úřadech v USA za známku s mnohem vyšší peněžní hodnotou. Mohli bychom říct, že se Ponzi snažil získat jmění obchodováním prostřednictvím forexu (Boyle, 2020).

Ponzi založil společnost Security Exchange Company, se kterou se snažil oslovit veřejnost. Jeho cílem bylo vybrat dost finančních prostředků na nákup Evropských kupónů. Deklaroval investorům, že jakoukoliv investovanou částku zúročí o 50 % během 45 dnů. Následně úroky zvýšil na 100 % za 90 dnů (Dunn, 1975).

Ponziho společnost zaznamenala okamžitý úspěch a v červnu roku 1920, tedy po půl roce existence, disponovala investičním kapitálem 2,5 milionu USD. Vklady ale nikam dál neinvestovala. Slíbené úroky tak stejně jako jeho minulý zaměstnavatel Luigi vyplácel z nových vkladů a díky jeho charisma a šikovnému podvodu, kterému podle všeho sám věřil však přítok nových vkladů neustále narůstal a žádný krach, jako v případě Luigiho banky se nekonal. V létě 1920 se Ponzi dostal do titulků několika novin a začal se o něj osobně zajímat Clarence Barron, vydavatel deníku The Wall Street Journal. Upozornil například na skutečnost, že Charles má většinu svých peněz bezpečně uložených v bankách, místo aby je sám investoval. To spolu s činností státního návladního spustilo run na Security Exchange Company. Ponzi zastavil výdej nových směnek a z Hanover Trust Bank, kterou před tím jako většinový akcionář ovládl, vybral na 3 miliony USD v hotovosti, aby si udržel důvěryhodnost. Posledním „hřebíkem do rakve“ byla novinová zpráva o pádu Zarossiho banky a Ponzioho účast, za kterou dostal tři roky vězení. Pár dní po tomto článku byl ukončen audit s výsledkem: Ponzioho majetek má hodnotu 8 milionů USD a jeho závazky vůči investorům 15 milionů USD. Celkově se pak škody napáchané Charlesem Ponzim dostaly na částku 20 milionů USD (Boyd, 2020).

Dne 13. srpna 1920 byl Charles Ponzi shledán vinným z federálních zločinů a odsouzen k pěti letům ve vězení. Po svém propuštění se pod dalším falešným jménem Charles Borrelli snažil otevřít další byznysy, které však byly založené na stejném typu schématu jako jeho kupónová společnost. Nakonec byl deportován zpátky do Itálie, odkud se před Druhou světovou válkou odstěhoval do Brazílie, kde se opět pokoušel podvádět. Zemřel slepý a částečně paralyzovaný 18. ledna 1949 (Boyd, 2020).

Ponziho schémata se během let dále vyvíjela, zvětšovala, kumulovala a hroutila s notorickou pravidelností. Už nebyla jen drobným podvodem, který připravil o peníze několik málo investorů ze Spojených států, ale novou hrozbou pro finanční trhy, která byla schopna ve své největší síle přivést do kolapsu i celé státy. Svě o tom vědí obyvatelé postkomunistické Albánie.

Transformace ekonomiky z plánované na tržní přinesl obyvatelům balkánského státu kromě možnosti svobodného podnikání a konkurenčního prostředí i pyramidální schémata. Lidé, kteří

do té doby neměli žádné zkušenosti s finančním trhem ani s investováním, uvěřili nově vytvořeným společnostem prohlašujících zhodnocení vkladu i do výše 100 % (Novotný, 2018). Mezi lety 1996 a 1997 byla společná hodnota HDP 5.46 miliard USD, přičemž naakumulované množství financí, které měly Ponziho schémata čítalo 2 miliard USD. Z toho vyplývá, že celková ztráta přesáhla 30 % celkového HDP (Shiller, 2010). Albánské HDP tak po čtyřech letech stabilního růstu zažilo strmý pád o skoro 11 %. To ale nebylo to nejhorší. „Po krachu pyramidových fondů přišlo odhadem 1,68 milionu lidí o úspory ve výši téměř 21 miliard korun. Zemi v zápětí vypukly nepokoje, které si vyžádaly 2000 až 3000 lidských životů“ (Týden.cz, 2008). Navíc bez intervence evropských vojenských jednotek, které nastolily pořádek, by Albánie zkolabovala (Novotný, 2018).

2.2 Pyramidové schéma

Pyramidová schémata jsou hierarchicky uspořádané obchodní společnosti v tvaru pyramidy. Ke vstupu do tohoto systému musí noví členové zaplatit vstupní poplatek. Tento poplatek slouží k vyplacení zisku, členům z vyššího pásma, kteří je do systému přivedli. Většinou jediným způsobem, jak současní účastníci realizují zisk je, že aktivně rekrutují další členy pod sebe, ti opět platí vstupní poplatek, který slouží jako zdroj příjmu pro jejich „sponzory“ (Švásta, 2012).

Podle profesora práva Tajtiho (2021) ze Středoevropské univerzity ve Vídni se pyramidová schémata dělí na tzv. „nahé“ a příjem produkující. „Nahé“ jsou z těchto dvou variant horší a to proto, že negenerují žádnou ekonomickou aktivitu, peníze do schématu přinášejí pouze nově přichozí členové. Ve své podstatě se tedy jedná o tzv. hru s nulovým součtem – tedy systém, který má příjem ze svých členů, a tedy ne nutně ztrátový (Veselá, 2019). Jak by tedy mohli jeho účastníci vydělat? Odpověď je stejně přímočará jako je smutná: nijak. Po kolapsu pyramidy navíc nejsou žádná nebo jen minimální aktiva na to, aby byli poškození investoři vyplaceni.

Investoři v příjem produkujících schématech pak mají reálnou šanci, že některá aktiva zůstanou v majetku podniku i po rozpadu, kde se propadnou do konkurzního řízení, čímž, alespoň z části, uspokojí bývalé členy (Tajti, 2021). Tento typ je mnohem složitější na vybudování, protože je potřeba, aby schéma disponovalo alespoň nějakým produktem, které budou distributoři prodávat, tedy do tohoto typu už plynou peníze i zvenčí jako součást prodeje produktů. Také je mnohem více uvěřitelný pro investory, kteří bývají ovlivněni jak řečmi o vysoké ziskovosti, tak jsou i ti skeptičtější z nich uklidněni skutečností, že přece společnost má vlastní existující produkt, který se dá prodat a ze kterého tyto pohádkové zisky plynou. To vytváří iluzi, že je celý podnik legální, a tedy v pořádku.

Jak je tedy možné, že podnik, který má vlastní produkt, který prodává prostřednictvím distributorů, je označen za pyramidovou hru? Vždyť přesně takto fungují zákonné MLM systémy. Rozdíly jsou malé a je jich několik, ale nejzřejmější je původ příjmu. Zatímco v pyramidě je většina výdělků získána prostřednictvím poplatků za rekrutování dalších členů do schématu. U MLM společností je tomu přesně naopak – většina příjmů pramení z prodeje produktu koncovým zákazníkům. To vede k dalšímu problému s pyramidami a sice úroveň kvality jejich produktů, většina příjmů pramení z rekrutování, a ne z produktu, což často vede k tomu, že produkty jsou často nízké kvality, předražené vůči substitutům nebo přímo zdraví ohrožující (NetMStart.com, 2023).

Pyramidová schémata se díky malým rozdílům často prezentují jako MLM společnosti, aby působily důvěryhodně. Toho využila společnost Vemma Nutrition Company, založená v roce 2004, která se prezentovala jako legální multi-level marketingová společnost zaměřující se na prodej výživových suplementů a energy drinků, jejichž hlavními distributory byli hlavně vysokoškolští studenti. Vemma byla několikrát označena médii za pyramidální schéma, dokonce i William W. Keep, děkan TCNJ a expert na pyramidální schémata, přidal svá varování ohledně možných nekalých praktik Vemmy (TCNJ.org, 2013).

Společnost sice rychle změnila svůj přístup k odměňování prohlášením o úpravě kompenzačního plánu a zrušení vstupních poplatků (Calerier, 2014). Ani to však nepomohlo, neboť byl tento tah vnímán jako snaha zamaskovat stopy a vypadat tak více jako legální MLM než podvodná pyramida, což přitáhlo zájem Federální obchodní komise. Navíc podle prohlášení o příjmech deklarovaných společnostmi Vemma v roce 2012, si 86 % distributorů vydělalo méně než 3000 USD před zaplacením daní (Truthinadvertising.org, 2013). Sám zakladatel Vemmy Bensona K. Boreyko v roce 2014 prohlásil: *"Vždycky chci zůstat na dobré straně FTC, protože mají zbraně"*⁵ (Calerier, 2014). Toto prohlášení se však s realitou nestřetlo a FTC tak v srpnu roku 2015 zahájila právní kroky a celou věc posunula k soudu, zároveň pozastavila Vemmě činnost a zmrazila její aktiva (FTC.gov, 2015).

Jak uvedla ředitelka úřadu pro ochranu spotřebitele FTC *"Místo toho, aby se společnost Vemma zaměřila na prodej výrobků, využívá falešných slibů o vysokém výdělkovém potenciálu, aby přesvědčila spotřebitele, aby zaplatili peníze za vstup do jejich organizace"* (FTC.gov, 2015).

Společnost byla 8. září 2015 shledána vinnou z provozování pyramidové hry a klamavé reklamy, což vedlo k okamžitému ukončení činnosti. O rok později v září 2016 souhlasili majitelé s trvalým soudním zákazem činnosti, jakož i s peněžitým trestem ve výši 238 milionů USD (Truthinadvertising.org, 2016).

2.2.1 Podobnosti mezi pyramidovým a Ponzio schématem

U neodborné nebo nepoučené veřejnosti panuje poměrně hluboko zakořeněné přesvědčení, že mezi oběma schématy není žádný rozdíl. Do jisté míry jim to nemůžeme mít za zlé, neboť mezi nimi existují podobnosti a v některých směrech jsou dokonce totožné.

Neudržitelnost – samotné pyramidální investování může fungovat měsíce, roky nebo dokonce dekády bez povšimnutí. Záleží jen na míře nasycení schématu neboli kolik účastníků už schéma má a na míře potenciálních investorů, tady na počtu lidí, kteří jsou do schématu ochotni investovat. Jakmile je míra nasycení nízká a počet ochotných investorů vysoký, bude schéma růst. Ochotných investorů bude pozvolna ubývat a bude jich potřeba stále větší množství, aby celou strukturu udrželi vchodu. Nakonec se objem investorů vyčerpá tím, že vyschne tok peněz na výplaty stávajícím členům a celé schéma se zhroutí.

Absence produktu – „nahé“ pyramidová schémata a Ponzio schémata sdílejí tuto vlastnost. Neposkytují produkt, pouze se tak na veřejnosti prezentují, aby působily věrohodněji. Příjmy generující pyramidy jsou však sofistikovanější a aby unikly podezření, maskují se jako MLM společnost a nabízejí svým distributorům existující produkt k prodeji koncovému zájemci.

⁵ Zbraněmi je myšleno velké množství exekutivních prostředků, které může FTC použít např. zrušení celé společnosti.

Příslib vysokých výnosů v krátkém časovém období – rychlý zisk bez většího rizika pro investory. Možný indikátor, že společnost svých zisků nedosahuje prostřednictvím prodeje produktu ale, prostřednictvím nábora nových členů, kteří platí vstupní poplatky. Ničím nepodložené vysoké zisky společnosti mohou být indikátorem pyramidy nebo jiných typů finančních podvodů.

Důraz na nábor nových členů – bez příchodu nových členů by celá struktura zkolabovala a na konci života podvodu je to taky častý scénář. Zde se obě varianty poněkud liší, zatímco Ponzioho schéma je z větší části závislé na svém tvůrci, jako „tváří“ prezentující se veřejnosti jako jediný způsob, jak se o schématu dozvědět a investovat do něj, v pyramidě jsou samotní účastníci povzbuzováni, aby o „skvělé investiční příležitosti“ referovali také svým známým a přátelům.

Pasivní příjem – idea, která prostupuje všemi pyramidálními schématy, o příjmu, který plyne z procentuálního vyjádření zisků investorů, kteří jsou níže v provozním pásmu a jedná se o velice populární pojem, kterým se stávající členové snaží do své struktury dostat co nejvíce důvěřivých lidí.

2.2.2 Rozdíly mezi pyramidovým a Ponzioho schématem

Jak je tedy možné přesně identifikovat s jakým typem podvodu se setkáme? Jednotlivé případy se od sebe liší v nejrůznějších detailech, ale podstatné části, které obě schémata oddělují jsou pevně dané.

Struktura – pyramidální schéma je rozčleněno do spousty pásem. Ti na vrcholu získávají procenta z příjmů účastníků, kteří jsou níže. U Ponzioho schémat existují zpravidla jen dvě pásma a těmi jsou zakladatel a investoři.

Průhlednost – pyramidová schémata mohou být obtížnější na odhalení, jestliže disponují produktem. Oproti tomu Ponzioho schéma žádný produkt nemá, a tudíž nemá ani žádný způsob příjmu.

Nábor nových členů – zatímco v pyramidách jsou účastníci vyzýváni a otevřeně podporováni, aby do schématu přiváděli stále nové a nové členy pod záminkou, že jde o skvělou příležitost, a nikoliv o životně důležitou věc pro samotnou existenci podvodu, u Ponzioho schématu nic takového neexistuje.

Odměňovací mechanismy – pyramidy obvykle vyplácejí svým členům provize podle toho, ve kterém provizním pásmu či úrovni se daný člen nachází ve formě provizí za nábor nových členů. V příjem generujících schématech taky malá část příjmů pochází z prodaných produktů. Oproti tomu zisky z Ponzioho schémat pramení pouze z úroků z investovaných částek. Ve skutečnosti z investičních vkladů pozdějších členů.

Délka existence schématu – pokud se nejedná o „nahé“ pyramidy, tak můžeme obecně předpokládat, že jejich životnost bude delší než u Ponzioho systémů, a to z důvodu existence produktu. Celý podvod tak může nerušeně operovat jako legální MLM společnost a pro veřejnost působit legitimně po dlouhé roky nebo dokonce desetiletí. Celý tento bod je však nutné brát s jistou rezervovaností, neboť jsou i případy, ve kterých právě Ponzioho schéma nerušeně existovalo na finančních trzích, příkladem může být největší schéma po stránce objemu investovaných peněz, a to sice Bernard L. Madoff Investment Securities LLC založené a spravované Berniem Madoffem.

2.3 High-yield investment program

HYIP v překladu vysoce výnosový investiční program je podvodný program založený na bázi Ponzioho systému, tedy prostředky nových investorů jsou použity na vyplacení stávajících. Jsou novým typem Ponzioho schématu a existují díky zavedení a zdomácnění internetu, přes který je primárně nabízen. Charakterizuje se vysokými zisky za krátkou dobu, běžné jsou například 1,5 % denně.

HYIP se často nacházejí na sociálních médiích, nejběžněji se nabízejí přes platformu Youtube nebo Tiktok, kde v krátkometrážním videu vystupuje postava s profilem znalého investora, který nabízí novou investiční příležitost, jež před pár dny objevil. Přímo ve videu nebo v popisku pod ním je hypertextový odkaz na webovou stránku celého projektu. Stránka se chová jako profesionálně spravované místo s logy uznávaných společností nebo bank, se kterými údajně spolupracuje⁶. Obsahuje příběhy už úspěšných investorů, jež jsou buď vymyšlené nebo převzaté a investiční balíčky, ze kterých si zájemce vybere. Následně přes přidělenou krypto peněženku zájemce vkládá peníze, které software „investuje“ do kryptoměn. Po uplynutí doby, po kterou HYIP funguje⁷, dojde k zablokování stránky a investoři nedostanou možnost vybrat si své peníze zpět a tím realizují škody (DFPI.gov, 2022).

S pokrokem na poli technologie můžeme očekávat nárůst oblíbenosti těchto podvodů. Důvodem je rozmach a zdokonalení umělé inteligence, která dokáže bez problémů napodobit hlas například známého herce či politika, včetně jeho vizáže a působit důvěryhodně na potenciální investory, které tímto způsobem podvodník ujistí, že se jedná o dobrou příležitost, nikoliv jím přichystaný klam.

2.4 Řetězový dopis

Řetězové dopisy se dají rozlišit do několika kategorií, obecně jde o zprávu posílanou buď ve formě elektronické jako e-mail nebo tištěné jako dopis a schéma obsahu je převážně stejné, zprvu se snaží příjemce zaujmout⁸ a následně se snaží příjemce zastrašit různými katastrofickými scénáři v případě nesplnění příkazů, které dopis obsahuje. V závěru dopisu odesílatel nabádá k dalšímu šíření (Carryiton.net, 1998).

Může se jednat o naprosto neškodné dopisy s obsahem zprávy, která přeje štěstí v životě a s povzbuzením, aby je adresát poslal dál a zpříjemnil den dalším lidem. Hoaxové nebo spamové dopisy, které mají za cíl vyvolat zmatek, paniku, nebo jen co nejvíce rozšířit nepravdivé informace a konečně podvodné dopisy, fungující jako modifikace Ponzioho schéma stejně jako HYIP (Carryiton.net, 1998).

Podvodné řetězové dopisy se snaží příjemce nalákat na snadný zisk prostřednictvím přeposlání dopisu co největšímu počtu známým nebo dopis přímo obsahuje seznam jmen a adres, na které má dopis dále rozeslat s požadavkem, aby každý příjemce poslal na bankovní konto přiložené v dopisu odesílatele peněžní částku, ta se liší, může být v rozsahu několika desítek až po desetitisíce (Carryiton.net, 1998).

⁶ Často se na stránkách objevuje logo ČNB. Už to je známka podvodu, protože ČNB nespolečně spolupracuje s finančními institucemi, pouze dohlíží na jejich fungování.

⁷ U každého HYIP je období funkčnosti jiné a nelze predikovat, jak dlouho bude daný exemplář provozuschopný. Může to být jen pár dní až několik let, přičemž HYIP může skončit kdykoliv.

⁸ Nejvíce zaujmou zprávy, které nesou silnou emocionální váhu pro příjemce.

Vzhledem k povaze dnešního světa by měly být řetězové dopisy přejmenovány na řetězové maily, jelikož řetězové dopisy už skoro zmizely ze světa, zatímco řetězové maily se stále ještě ojediněle objeví.

2.5 Multi-level marketing

„Ti, kdo chtějí být bohatí, upadají do pokušení a do léčky a do mnoha nerozumných a škodlivých žádostí, které je vtahují do zkázy a záhuby. Neboť kořenem všeho zlého je láska k penězům.“

(1 Tim. 6:9-10)

Ahoj, už od střední jsme se neviděli, jak se pořád máš? Já právě začal podnikat a hledám do svého týmu pár schopných lidí, jako jsi ty, kteří by mi v tom pomohli. Měl by si zájem se sejt a nezávazně si o tom promluvit? Podobnou nabídku už slyšeli mnozí, často od lidí, o kterých už zapoměli, že je znají. Lidí, ze kterých se pod příslibem vysokých zisků, pasivního příjmu a útěku z krysího závodu stali finanční poradci, distributoři, nezávislí podnikatelé či energetičtí a výživoví poradci pracující pro různé společnosti tohoto typu.

Multi-level marketing, někdy také označován jako síťový marketing, je forma obchodního modelu (existuje i model spotřební, ale tím se zde zabývat nebudeme), ve kterém nezávislý podnikatel prodává výrobky společnosti buď sám jako distributor nebo prostřednictvím své distribuční sítě. Vznik MLM společností není snadné zdatovat, avšak jako první společností tohoto typu se uvádí California Vitamin Company, založená Carlem Rehnborgem roku 1934. Jen o pět let později se přejmenovala na Nutrilite a funguje dodnes (FitzPatrick, 2020).

Podle Biggartové (1990) je dalším specifikem pro MLM společnosti existence úrovní neboli sponzorské hierarchie, kterých může každý distributor, který se rozhodne rekrutovat další distributory, dosáhnout. V každé MLM společnosti se název pro takové provizní pásmo nebo úroveň liší. Například v ACN, společnosti zaměřené na poskytování internetu, jsou pozice jako v běžném podniku tedy „Regional Director“ aj. Další společnosti jako Amway používají pro označení svých pásem drahé kameny jako například „Black Dimond“.

MLM společnosti budily vždy kontroverze. Jako příklad poslouží snad největší MLM společnost Herbalife. V soudním sporu Oklahoma Firefighters Pension & Others vs. Herbalife žalovala Herbalife skupina penzijních fondů ohledně podezření, že společnost funguje jako pyramidální schéma. Roku 2015 vynesl soudce Dale S Fisher rozsudek, v němž soud rozhodl ve prospěch Herbalife (Callo, 2022).

Jen o rok později v červenci 2016 se Herbalife ve sporu The Federal Trade Commission vs. Herbalife dohodla na zaplacení 200 milionů USD svým distributorům, kteří ji žalovali za klamavé informace ohledně výše zisku, který mohou získat. Zprvu byla žaloba směřována jako obvinění Herbalife z provozování pyramidového schématu, to bylo ale později přehodnoceno na manipulování s distributory, společnost dále tvrdila, že na dohodu přistoupila jen proto, aby mohli další zákazníci dostávat kvalitní služby⁹ a nikoliv z obav, že by vyšlo najevo, že skutečně je pyramidovým schématem, jak tvrdili kritici (Callo, 2022).

Nicméně o čtyři roky dříve, ve věci Test-Aankoop vs. Herbalife, společnost neustála důkazní břemeno, když nezisková organizace sídlící v Bruselu zažalovala Herbalife, že je její činnost

⁹ Kvalita služeb společnosti Herbalife je tak vysoká, že v roce 2022 její distributoři tvrdili, že čaj jejich společnosti dokáže vyléčit respirační onemocnění COVID – 19 způsobené virem SARS – CoV 2.

nezákonná na základě zákona o tržních praktikách. V lednu 2012 soud konstatoval, že společnost Herbalife porušila články 91, 4 a 99 o osvědčených tržních postupech a ochraně spotřebitele pod záminkou, že založila, řídila a propagovala svůj prodej jako pyramidový systém. Vedoucí soudce poznamenal, že se jednalo o pyramidový systém na základě toho, že spotřebitelé vydělávali peníze pouze přiváděním nových zákazníků, nikoli prodejem jejich základních výrobků (Callo, 2022).

Někteří autoři ve světle soudních tahanic přišli k názoru, že MLM systémy jsou jen chytrě operující pyramidální schémata. FitzPatrick (2020) tvrdí, že MLM jsou komerčními kulty, jež mají modly ve formě peněz a které existují, aby vytáhly co nejvíce finančních prostředků z nejnižších úrovní provozních pásem, a to vše pod hlavičkou legálního obchodního konceptu. Kult můžeme definovat jako systém uctívání v podstatě čehokoliv, čemu členové tohoto společenství přisuzují určitou váhu od náboženských figur až po symboly moci a hodnoty. Kult se projevuje ceremoniály nebo rituály, které dále prohlubují vztah s "zbožštěným" předmětem nebo osobou.

Známou realitou, zejména amerických, velkých MLM společností zůstávají megalomanské oslavy, pořádané při příležitosti dosažení vyšší úrovně každého člena. Tyto oslavy jsou prezentovány v halách a na sportovních stadionech, kde zpravidla vystoupí pomyslný vůdce neboli zakladatel. Po něm následují oni úspěšní členové společnosti se svými projevy. Řečníci jsou z peněz společnosti obdarováni finančními nebo hmotnými dary a ve svých projevech dále motivují své „downlinery“, aby pokračovali v hledání nových členů, aby i oni sami jednou mohli stát na pódiu, přebírat drahé dary, bít se do prsou a všem dávat na odiv svůj úspěch. Nakonec za potlesku a s další dávkou motivace v krvi následuje oslava (Herbalife, 2022).

Všechny tyto skutečnosti potvrzují FitzPatrickovu domněnku, že se skutečně jedná o komerční kulty postavené na uctívání peněz se zakladatelem schématu jako metaforickým prorokem lepšího a nezávislého života s manažery a manažerkami jako archanděly motivace do další práce.

Je však nutné brát na zřetel fakt, že MLM je podle práva legální byznys. Nicméně můžeme namítnout, že jakmile podnik vykazuje znaky takovýchto praktik, měli bychom zbystřit, neboť je šance, že začíná přerod z původně legálního MLM systému na nelegální pyramidální schéma, které jen využívá svého zavedeného jména a značky, aby se ve hře udrželo co nejdéle.

2.5.1 Podobnosti mezi pyramidovými schématy a multi-level marketingem

Pyramidová schémata mohou obecně vznikat dvěma způsoby: jsou založena primárně k podvodu nebo začnou jako MLM systémy, ale postupem času, chamtivostí svých zakladatelů nebo jinými příčinami zkorumpují do své nelegální podoby. Společně si tak nesou několik podobných znaků:

Hierarchická struktura – oba systémy mají stejný pyramidový tvar. Zpravidla, čím vyšší postavení, tím vyšší příjem. Tvar struktury přitahuje lidi, kteří chtějí rychlý kariérní růst, flexibilní pracovní dobu nebo je jen nebaví práce v zaměstnaneckém poměru.

Procenta z prodeje – z prodeje produktu nebo služby vyplácí distributor předem dohodnuté procento svému sponzorovi, které ho do systému přivedl. Tento systém prostupuje celou strukturou a motivuje k získávání nových členů pro vidinu pasivních příjmů. Procentuální zisk

má každá společnost nastavená v jiné výši, zpravidla u MLM jsou nižší než u pyramidových schémat.

Užívání hodnotných stimulů – nezdá se na velkých konferencích užívat motivace prostřednictvím luxusních darů, kterými se účastníci, s nejvíce prodeji nebo největší vybudovanou strukturou za určité období, může, na náklady společnosti, pyšnit. To dále podněcuje stávající účastníky k zapojování dalších členů do struktury.

Nábor nových členů – růst je podmíněn zajišťováním stálého přísunu nových členů, bez nich se pyramidové schéma zhroutí a MLM členové přijdou o možnost, jak dostat nové účastníky, což může ty stávající odradit od pokračování v systému. Důraz na nábor se v obou případech liší, ale stále zůstává podmínkou růstu.

2.5.2 Rozdíl mezi pyramidovými schématy a multi-level marketingem

MLM budí už od svého vzniku značné kontroverze zejména díky své podobnosti s pyramidálními schématy. Ve skutečnosti jsou tyto dva obchodní modely velice podobné a v některých případech je těžké od sebe rozeznat. Přesto jsou to právě rozdíly těchto dvou obchodních modelů, které vyznačují rozdělovací čáru mezi legálním byznysem a podvodným schématem.

Kompenzační struktura – největším a taky nejvíce patrným rozdílem je pak kompenzační struktura. V pyramidovém schématu je většina příjmu získávána prostřednictvím rekrutováním nových členů. V případě MLM je pak většina příjmů generována právě prostřednictvím distribuce produktu dalším zákazníkům (Graham-Scott, 1995).

Důraz na prodej nikoliv na nábor – primární zájem MLM je v prodeji jeho výrobků. Existuje zde kladný vztah k náboru nových členů, je však nízký a taky z něj plyne pouze jakýsi dodatečný příjem, zatímco hlavní důraz je kladen na prodej, odkud také plyne většina příjmu pro distributora. V pyramidách je tomu přesně naopak (Graham-Scott, 1995).

Hodnota produktu – zatímco v MLM jsou výrobky nebo služby prodávány za cenu přijatelnou pro konkurenční prostředí trhu, pyramidová schémata, pokud nějaký produkt vůbec mají, jsou často dražší než konkurence. Běžná může být i nízká kvalita samotných produktů (Graham-Scott, 1995).

Legalita – MLM systému jsou oproti pyramidovým schématům legální společnosti, zaměřenou na prodej výrobků nebo služeb. Najdou se však i společnostmi, které začaly svůj život jako MLM struktury, avšak během času se z nich staly pouze obyčejné pyramidy, které existovaly díky dobré pověsti, která odrážela regulátory z doby, kdy operovaly v mezích zákona.

2.6 Korporátní žebříček

I přes jasné vymezení pojmů jako pyramidální schéma a MLM systémy se stále najdou jedinci, kteří namítají, že klasický pracovní či služební poměr je jen pyramidou v přestrojení, a tedy velkým kolektivním podvodem provozovaným za souhlasného pohledu vlád a regulačních orgánů národní i mezinárodní úrovně.

Můžeme slyšet různá nařčení na adresu pracovního poměru jako třeba: „Na vrcholu korporátu sedí jeden ředitel, ten má na starost pět náměstků a každý z těch náměstků má na starost dalších šest zaměstnanců, jak tohle nemůže být pyramida, když se očividně v základu rozšiřuje?“

Ačkoliv pyramidální schémata, MLM systémy a korporátní žebříčky mají společný tvar, fungují v odlišných rámcích. Zde je několik znaků, které jsou výhradně součástí korporátního žebříčku:

Meritokracie – základní kámen podniku, v překladu je to vláda těch, kteří mají určité zásluhy. To znamená, že kariérní růst zaměstnanců je podmíněn jejich schopnostmi, přínosu pro společnost, ve které pracují, stupněm dosaženého vzdělání a tvůrčí a vedoucí schopností, kterou převyšují své spolupracovníky a zároveň potenciální kandidáty na vyšší pozici. Platí tedy, že čím více zaměstnanec vyniká, tím má větší šanci na povýšení. U pyramidových schémat nebo MLM společností je tomu naopak, neboť pozice jednotlivce je jasně zafixovaná a svého sponzora tak není možné žádným způsobem přeskocit.

Proces přijímání zaměstnanců – každý stát na světě má své požadavky na zaměstnance jako celek. Jsou to všeobecné podmínky, které musí člověk splnit, aby mohl nastoupit do pracovního poměru. Český právní řád upravuje tyto podmínky v zákoně č. 262/2006 Sb. (Česko, 2006). U spousty pyramidových společností jsou toto jediné podmínky, které musí nový člen splnit, nicméně v pracovněprávním vztahu a každá firma na světě má své vstupní požadavky. Jedná se o „síto“, které má za cíl vyfiltrovat kandidáty a na základě jejich zkušeností, schopností a dosaženého vzdělání vybrat na konkrétní pozici konkrétního člověka, který se na dané místo bude nejlépe hodit.

Mzda a benefity – zaměstnanec společnosti má fixní příjem¹⁰, vyplácený zpětně následujícího měsíce ve formě mzdy. Dalším znakem jsou pak zaměstnanecké benefity – výhody, které zaměstnavatel platí za zaměstnance z pokynu zákona jako například zdravotní a sociální pojištění. Zaměstnavatel se navíc může rozhodnout udělovat benefity nad zákonný rámec. Tím mohou být stravenky, příspěvek na vozidlo, jazykové kurzy aj.

Rozvázání pracovního poměru – v případech jako nezaviněné ukončení pracovního poměru vzniká zaměstnanci nárok na odstupné. Ten je vypočítán v návaznosti na počet let, které zaměstnanec ve společnosti odpracoval. Maximální částka je stanovena na trojnásobek průměrné měsíční mzdy (Česko, 2006).

¹⁰ Pokud odpracuje každý měsíc stejný počet hodin, náleží mu vždy stejná odměna.

3 Analýza vybraných podvodných schémat a jejich dopad na podniky a investory

Lidé čím dál více investují se stále většími objemy financí, což vede ke zvyšování počtu investičních příležitostí, ale také k nežádoucím efektům jako je nárůst podvodů. V posledním desetiletí se navíc objevil zcela nový typ pyramidálních schémat, jejich podoba a praktiky zůstaly v základu stejné, nově ale působí ve virtuálním prostředí.

Jména jako Bernie Madoff, Scott Rothstein nebo Allen Stanford není třeba představovat. Všichni to jsou zakladatelé nebo vedoucí Ponzihovo schémat, která způsobovala v minulém století škody v řádu desítek miliard USD. Jejich příběhy a metody jsou notoricky známé a dobře popsané a je tedy zbytečné znovu analyzovat mediálně známé události, o nichž bylo navíc napsáno několik knih a výpravných dokumentů, jako byla běžná pyramidální schémata těchto pánů.

Místo nich je v této kapitole dán prostor zcela novému fenoménu a sice virtuálním pyramidálním schématům. Tyto schémata nejsou nijak převratně inovující a zároveň mění od základu celý pohled jakým by na ně měly regulační orgány pohlížet. Místo aby dále existovaly ve fyzickém světě, pohybují se dnes propletené v abstraktním virtuálním prostředí.

Analýza je vedena po co nejujecenějších časových obdobích, ve kterých je rozebrán celý život platformou BitConnect a OneCoin, jejich dopady na podniky a samotné investory. Jsou uvedeny důvody zániku. V posledním kroku jsou vyčísleny škody způsobené pádem a vyměřené tresty pro zakladatele a vedoucí.

3.1 BitConnect

BitConnect byla investiční platforma spuštěna 16. února 2016 (CoinMarketCap.com, 2024). Po celý zbytek roku se společnost připravovala na emisi vlastní kryptoměny. Dne 15. listopadu vydala ICO¹¹ BitConnect mincí (pod zkratkou BCC) a po 15 dnech společnost získala kapitál v hodnotě 468 Bitcoinů neboli ekvivalent 410 000 USD. Společnost chtěla získaný kapitál použít pro další růst a koncem roku vydala čtyř fázový plán dalšího směřování. Tímto krokem si chtěla získat kredibilitu a rozptýlit skepsi o své činnosti (Medium.com, 2020).

1. Fáze – informace, že ICO bude probíhat do konce prosince a společnost rozdává 4,8 milionu BCC mincí (z celkového možného počtu 28 milionů) držitelům kryptoměn a celé komunitě. Toto můžeme nazvat povedeným marketingovým trikem. Společnost se dostala do širšího povědomí a začala růst na hodnotě.

2. Fáze – naplánovaná na první čtvrtletí roku 2017. Oznámení o spuštění krypto peněženky a softwarové aplikace pro staking¹² a mining¹³.

3. Fáze – ve druhém čtvrtletí roku 2017 má dojít ke spuštění staking poolů¹⁴.

¹¹ První emisi mincí.

¹² Uzamknutí částí mincí. Investor s nimi nemůže nijak nakládat, ale společnost mu za ně vyplácí úrok.

¹³ Těžení neboli mining je proces, ve kterém výpočetní technika řeší matematické problémy na blockchainu.

¹⁴ Umožňuje i méně zdatným investorům shlukovat se do skupin, aby dosáhli na odměny stakingu.

4. Fáze – v poslední fázi ve třetím čtvrtletí roku 2017 měla vyjít tzv. „Smart Card“, se kterou by investoři mohli platit BCC mincemi za zboží a služby, podobně jako Bitcoin.

Všechno se zdálo v pořádku. Hodnota BCC mince vrostla ve svém maximu až na 471 USD za minci (CoinMarketCap.com, 2024) a výše tržní hodnoty řadila BCC mezi 20 nejhodnotnějších kryptoměn na světě (Fool.com, 2017). Přesto se 16. ledna 2018 společnost „vypnula“ a vzala s sebou vklady ve výši kolem 2,4 miliardy USD (BDO.ca, b. r.).

3.1.1 Obchodní model

Obchodní model BitConnectu fungoval na principu půjčování zakoupených BCC mincí. Investor napřed musí za fiat peníze nakoupit kryptoměnu Bitcoin a tu následně přepošle na BitConnect adresu. Společnost mu poskytne výměnou vlastní kryptoměnu BCC mince. Investor se pak rozhodne, jakou část BCC mincí chce investovat (hodnota investice se počítá na hodnotu USD). Tuto hodnotu pak prostřednictvím mincí tzv. půjčí zpět BitConnectu, která je prostřednictvím svého obchodního bota a specializovaného softwaru pro obchodování s volatilitou investuje na krypto burzách (Steemit.com, 2017). BitConnect tak získával od investorů aktivum s vysokou hodnotou (Bitcoin) výměnou za BCC mince s mnohem nižší hodnotou. Nikomu to však nevadilo, neboť společnost zprvu vyplácela sjednané úroky. Bez problému probíhaly i výběry vkladů.

Samotná společnost uváděla, že její obchodní bot je nejlepší na světě a investoři se mohou těšit na neobyčejně vysoký úrok více jak 1 % denně, jak ukazuje tabulka 1. Úrok byl navíc vyplácen denně a to každých 24 hodin po schválení výpůjční transakce.

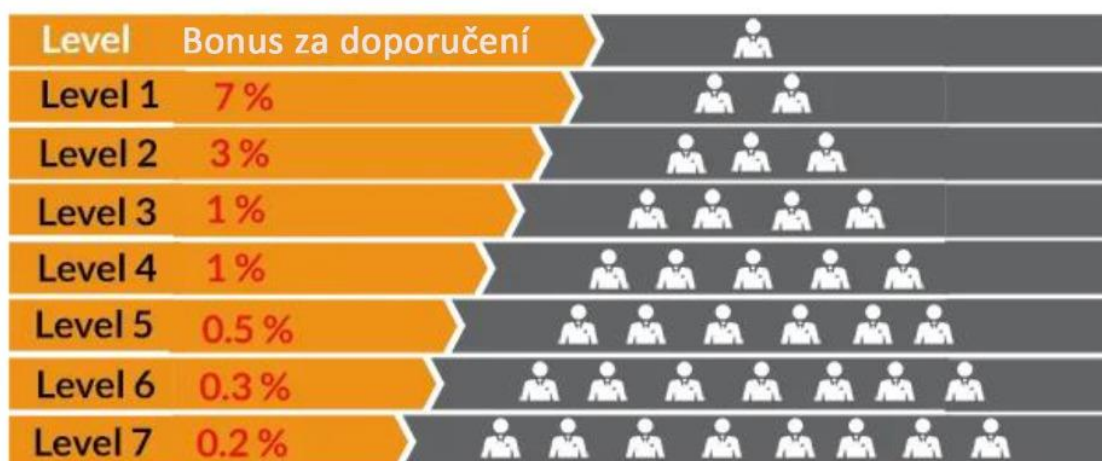
Tabulka 1: Úroky z půjček

Výše půjčky	Úrok (hromaděný denně)	Návratnost
\$100 - \$1000	Volatilita softwarových úroků (až do 40% měsíčně)	Po 299 dnech
\$1010 - \$5000	Volatilita softwarových úroků + 0.10% denně (až do 40% měsíčně)	Po 239 dnech
\$5010 - \$10000	Volatilita softwarových úroků + 0.20% denně (až do 40% měsíčně)	Po 179 dnech
\$10010 - \$100000	Volatilita softwarových úroků + 0.25% denně (až do 40% měsíčně)	Po 120 dnech

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat dostupných ze (Steemit.com, 2017)

Vedle úroků z vkladu společnost provozovala i partnerský program (affiliate programe). Kdykoliv, kdy nový investor použil unikátní hypertextový odkaz a provedl transakci, získal stávající investor, který mu investici doporučil, určitá procenta z celkového vkladu nového investora. Tyto bonusy se nadále dělily do úrovní, jak ukazuje tabulka 2, a sčítaly se s už tak vysokým denním úrokem. Důležité je i zmínit rozsáhlou marketingovou základnu společnosti. Ta se skládala z tzv. „Influencerů“ – internetových tvůrců, působících převážně na platformě Youtube, přes kterou promovali BCC mince.

Tabulka 2: Kompenzační struktura

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat dostupných z (Medium.com, 2020)

3.1.2 Průběh podvodu

Zaměřme se teď na první zvláštnost a sice proč BitConnect nepřijímal vklady ve formě EUR nebo USD, ale pouze v Bitcoinu. Důvodem byla snadná manipulovatelnost hodnoty mincí ze strany BitConnectu. Společnost si „vymyslela“ vlastní kryptoměnu, které mohla sama určovat množství v oběhu a tím tak nepřímo kontrolovat její cenu. Navíc společnost získala již zavedou a veřejně obchodovanou kryptoměnu.

Společnost se propagovala vysokým zhodnocením vkladů a výplatami každých 24 hodin. Pro porovnání průměrný zisk z akcií se pohybuje kolem 8-10 %. Společnost tak slibovala někdy až dvouciferné zhodnocení oproti klasickým investičním produktům. Samotný partnerský program se stával terčem kritiky ze strany veřejnosti. Ta podezírala BitConnect, že program je založen na až podezřele štědrém přístupu (Medium.com, 2020). Následovala nařčení, že BitConnect je jako společnost jen podvodem. Někteří lidé ho označili za Ponziho schéma a začali spekulovat, že obchodní bot, který pro společnost získává neuvěřitelně vysoké zisky je jen povedený tah, jakým společnost láká důvěřivce (PeakD.com, 2017). Proti společnosti dále vystoupili zakladatelé kryptoměn Ethereum a Litecoin (TheNextWeb, 2017).

Tím přetekl metaforický pohár trpělivosti a dne 7. listopadu 2017 vydal výkonný orgán britského ministerstva pro podnikání a obchod na základě podnětů rozhodnutí, ve kterém na základě zákona o společnostech oddíl 1000 číslo 3 oznámil, že společnost má dva měsíce na prokázání legitimacy svého podnikání (Gov.uk, 2017).

S takto pošramocenou pověstí BitConnect přežil rok 2017. Nic se pro něj však nezlepšilo, neboť už 4. února vydal texaský Státní úřad pro cenné papíry okamžitý příkaz k zastavení činnosti. V něm obvinil společnost z nabízení cenných papírů v době, kdy nebyly zaregistrovány u komisaře pro cenné papíry ze zavádějících informací týkajících se investičních nabídek a podvodu. Dokument navíc uváděl, že společnost nevedla totožnost svých zakladatelů, rozsah majetku, počet BCC mincí vlastněných jednotlivými investory atd. (Texas.gov, 2018).

Odpověď BitConnectu přišla 16. ledna, namísto pokusu navázat spojení s finančními regulátory se sama rozhodla „kvůli negativní publicitě“ ukončit činnost. Hodnota BCC mince klesla

o 80 % své maximální hodnoty na 40 USD a držela se jen díky investorům, kteří si mince přeprodovali mezi sebou v naději, že jde jen o omyl a BCC mince opět nabyde na hodnotě (TechCrunch.com, 2018). Už v březnu se hodnota dostala pod 3 USD a ke konci roku 2018 se dál snížila na 0,68 USD (Peníze.cz, 2018).

V následném vyšetřování se prokázalo, že společnost nikdy neměla žádného obchodního bota. Software měl být jakýmsi „zlatým teletem“, smyšlenou záminkou, která měla dodávat celému systému kredibilitu. Ve skutečnosti nedocházelo k žádnému dalšímu investování, ale jen k obyčejnému vyplácení úroků stávajících investorů z vkladů nových, systému tak typickému pro Ponziho schémata (Justice.gov, 2022a).

Co teda byl BitConnect ve skutečnosti? Vyplácel nové investory z peněz těch stávajících a nabízel vysoké denní úroky jako Ponziho schéma, ale část jejich kompenzační struktury, jmenovitě bonusy za doporučení, jak je vidět v tabulce 2, se chovala jako pyramida a BCC mince byly skutečným produktem. Společnost tak vykazuje jak prvky pyramidového, tak i Ponziho schématu, tedy můžeme celou společnost označit jako: virtuální Ponzi-pyramidové schéma zkráceně VPPS.

3.1.3 Tresty pro zakladatele a zainteresované osoby

Dlouhou dobu nebylo jasné, kdo stojí za platformou BitConnect. V britském rejstříku firem je jako majitel a odpovědná osoba uveden Ken Fitzsimmons, s největší pravděpodobností se jednalo o bílého koně společnosti a nejsou známé informace, že by byl, kdy trestně stíhán (Medium.com, 2020).

Skutečný zakladatel platformy byl později identifikován jako Satish Kurjibhai Kumbhani pocházející z Indie. Okresní soud Jižního okresu Kalifornie ho 25. února 2022 obvinil ve věci spiknutí za účelem praní špinavých peněz, provozování nelicencovaného podniku pro převody peněz, spiknutí za účelem manipulace s cenou komodit, podvod pomocí telekomunikačních prostředků a spiknutí za účelem páchaní podvodů pomocí telekomunikačních prostředků (Justice.gov, 2022b).

K odsouzení už ale nedošlo, neboť několik dní po obžalování Kumbhani opustil Indii a uprchl před úřady. V době psaní této práce o něm stále nejsou žádné zprávy. V případě dopadení ho může čekat trest až do maximální výše 70 let odnětí svobody (Fortune.com, 2022).

Dalším obžalovaným byl ředitel a hlavní promotér Glenn Alcaro. Ten se v září 2021 přiznal ke spolčení s dalšími osobami s cílem využít zájmu investorů, tím, že propagoval BCC mince jako lukrativní investici. Musel zaplatit 17 646 801 USD jako odškodné investorům a byl odsouzen ke 38 měsícům vězení (IRS.gov, 2023).

SEC ještě obžalovala Trevona Browna, Craiga Granta, Joshuu Jeppesena, Ryana Maasena, a Michaela Nobleho za propagaci neregistrovaného cenného papíru. Jeppesen, Maasena a Noble uzavřeli dohodu o vině a trestu a vyvázli s peněžním trestem (SEC.gov, 2021). O Trevonu Brownovi, který dohodu odmítl, nejsou v době psaní této práce žádné další informace a Craig Grant uprchl na Jamajku a dosud nebyl předán spravedlnosti (BehindMLM.com, 2021).

3.2 OneCoin

Začátkem roku 2013 začala kryptoměna Bitcoin stoupat na hodnotě. Z původně 13 USD se ke konci roku vyšplhala až na 732 USD (Investopedia.com, 2024a). Tento nárůst o 5 531 % nezůstal bez povšimnutí a kryptoměnový trh se rozdělil na dvě skupiny: první na Bitcoinu zbohatla a druhé tzv. „ujel vlak“. Do druhé z těchto skupin patřila i Bulharská rodačka, žijící v Německu, Ruža Ignatová. Ta se rozhodla využít popularity Bitcoinu a 23. června 2014 si nechala zaregistrovat dnes již nefungující stránku onecoin.eu. Zhruba o tři měsíce později (BehindMLM.com, 2014), dne 27. září 2014 založila, spolu se Sebastianem Greenwoodem, kterého potkala v roce 2013 na kryptoměnovém semináři v Singapuru, a s obchodníkem Juhou Parhialeem (Bartlett, 2022), vlastní investiční platformu nazvanou OneCoin Ltd. A její sesterskou společnost OneLife Network Ltd (OneCoin, 2016).

Ve stejný rok také vydala kryptoměnu OneCoin. Ta měla nabrat na popularitě a zopakovat úspěch Bitcoinu. O něco podobného se pokoušel i BitConnect, oproti této platformě, jejíž zakladatelé se dlouhou dobu skrývali nebo používali „bílé koně“, se Ignatová rozhodla zvolit jinou marketingovou strategii. Sama se stala tváří společnosti, vystupovala na konvencích a veřejně reprezentovala OneCoin. Nechala se dokonce slyšet, že OneCoin se stane „zabijákem Bitcoinu“ (ASC.org.au, 2023).

V lednu 2015 měla společnost k dispozici přinejmenším 16,7 milionů EUR od prvních investorů. Investované částky však rychle rostly, neboť už v březnu se přehouply přes 65 milionů EUR. V srpnu se pohybovaly kolem 150 milionů EUR. V listopadu se tato částka zdvojnásobila. V témže měsíci se jako hlavní řečnice zúčastnila konference v Sofii pod hlavičkou magazínu The Economist, na kterou se dostavil i prezident Rosen Plevneliev. V květnu na konferenci v Dubaji Ignatová oznámila vznik xcoinx, směnárný, určené pro směnu OneCoinu za EUR v poměru 1:1. Koncem roku se ke společnosti připojil i právník Mark Scott, ten měl zodpovídat za právní stránku podniku. Mimo obchodní úspěchy se Ignatové dařilo i v osobním životě, začala románek s floridským finančníkem Gilbertem Armentou (Bartlett, 2022).

Dne 11. června 2016 uspořádal Onecoin celosvětové setkání v SSE aréně ve Wembley, kde Ignatová vystoupila s projevem o dalším směřování kryptoměny OneCoin. Nejdůležitější byla příprava na spuštění nového blockchain, protože stávající není tak výkonný, tím dojde k navýšení počtu OneCoinů, které bude moct těžit z původních 2,1 miliardy na rovných 120 miliard. Stane se tak 1. října 2016, tedy zhruba tři měsíce od prezentace a Ignatová přislíbila, že všem investorům, kteří budou do té doby vlastnit OneCoin zdvojnásobí jejich mince – Kdokoliv bude v září vlastnit například 10 OneCoinů, přibude mu v říjnu dalších 10 za „věrnost“. V prezentaci se taky objevily informace o tržní kapitalizaci, která přesáhla částku 4,4 miliardy EUR s cenou 6,25 EUR za OneCoin a samotná platforma poskytuje své služby v 195 zemích. Na závěr Ignatová stanovila cíle na příští dva roky: 10 milionů aktivních uživatelů platformy a 1 milion obchodníků (OneCoin, 2016).

Únor 2017 přinesl očekávané vylepšení platformy o možnost zaplatit OneCoinem i ve vybraných obchodních řetězcích, které OneCoin přijmou jako platnou alternativu k tradiční fiat měně. Tak vznikl Dealshaker, který měl být „další eBay“ (Bartlett, 2022). Všechno se zdálo být na správné cestě. Kryptoměnová platforma natolik jiná od BitConnectu měla nakonec stejnou dohru. Dne 25. října 2017, Ruža Ignatová, nastoupila na letadlo do Athén a zmizela (BBC.com, 2019).

Po jejím zmizení společnost dále fungovala. V lednu 2019 dosáhl ceny 29,95 EUR za OneCoin. V následujících měsících se stejně jako BitConnect „vypnula“ a vzala s sebou vklady za zhruba 4 miliardy USD (Justice.gov, 2019).

3.2.1 Obchodní model

Platforma OneCoin fungovala na principu MLM společností. Prodejce získá 10 % provize z ceny prodaného produktu. Sponzoři ve vyšším provizním pásmu taktéž obdrželi 10 % provizi, ale z celkového objemu obchodů. Provize nebyla celá vyplácená v USD, ale 40 % z těchto zisků bylo vypláceno ve formě OneCoinů. Pro představu: Jáchym prodá Michalovi a Martině zboží v celkové hodnotě 11 000 USD, tito dva noví členové prodají dalším čtyřem produkty v celkové hodnotě 22 000 USD. Jáchym tak získá 1 100 USD (z toho 440 USD bylo vypláceno v ekvivalentní hodnotě ve OneCoinech) z prvního prodeje a dalších 2 200 USD (z toho 8 800 USD bylo vypláceno v ekvivalentní hodnotě ve OneCoinech) z prodejů svých „podřízených“ (Bartlett, 2022).

Produkt platformy OneCoin ale primárně nebyla kryptoměna, jak by se dalo na první pohled předpokládat, ale vzdělávací balíčky. Ty nabízela v sedmi různých úrovních a bylo jen na účastníkovi, kterému z nich dá přednost. Každá úroveň nesla jiný název, výhody zakoupení a samozřejmě ceny. Každá další úroveň v sobě obsahovala obsah těch předcházejících spolu s dalšími výhodami (OneLifeSuomi.fi, b. r.).

ROOKIE PACKAGE – základní balíček zdarma. Obsahuje informace o virtuálním ekosystému OneCoin a e-knihu pro osobní rozvoj.

STARTER PACKAGE – 110 USD, vhodný pro lidi bez předchozí investiční zkušenosti nebo vzdělání ve financích.

TRADER PACKAGE – 550 USD, vysvětlení správy aktiv a rizik. Výukové materiály k základům finanční teorie a obchodování s aktivy.

PRO TRADER PACKAGE – 1 100 USD, znalosti o klíčových charakteristikách finančních trhů, znalost a vytváření tržních prognóz pomocí různých analytických přístupů.

TYCOON TRADER PACKAGE – 5 500 USD, dělí se na pět segmentů zaměřených na psychologii. Součástí je i fundamentální a technická analýza.

PREMIUM TRADER PACKAGE – 13 750 USD, zaměřený na behaviorální ekonomii a její dopady na investory.

INITIAL LAUNCH PACK – 55 555 USD, nejdražší balíček se záběrem, jak správně provést IPO¹⁵.

Každý z balíčků navíc obsahoval různý počet propagačních tokenů. Ty se daly využít k těžbě kryptoměn. Zjednodušeně byl do ceny každého balíčku zahrnut i určitý počet OneCoinů (OneLifeSuomi.fi, b. r.).

3.2.2 Průběh podvodu

Celý podvod byl úspěšný z několika důvodů. Vznikl v době, kdy kryptoměny teprve začínaly nacházet cestu do portfolií investorů, k tomu nečekaný vzestup Bitcoinu ukázal, že i zisk tisíce

¹⁵ Initial Public Offering neboli prvotní veřejná nabídka akcií.

procent ročně může být reálný. Slova jako token, blockchain nebo staking znalo minimum lidí a náborové praktiky MLM systému dokázaly, prostřednictvím Greenwooda a Juhy, v krátké době přivést mnoho investorů, poháněných FOMO¹⁶ efektem.

Nemalým dílem úspěchu OneCoinu přispěla i samotná zakladatelka. Měla titul PhD. ze studií v Německu a Anglii. K tomu měla i zkušenosti ze společnosti McKinsey & Company. Jako tvář OneCoinu byla také na každé její akci a aktivně diskutovala s investory. Toto všechno fungovalo jako známé přísloví „pod svícem je největší tma”. Ignatová použila svou bezelstnou a transparentní politiku, aby působila jako že nic neskrývá (Bartlett, 2022).

První varovné signály, že něco není v pořádku se objevily v už po roce fungování OneCoinu 30. září 2015, kdy vydala bulharská FCS varování, že obchodování ani platby prostřednictvím OneCoinu nejsou regulovány evropskou nebo státní legislativou pro oblast kapitálových trhů. *“V případě úpadku organizátora takové činnosti se na tyto osoby nevztahuje náhrada z Fondu pro odškodnění investorů”* (FSB.bg, 2015).

Následující rok se začaly množit zprávy, že s OneCoinem není všechno v pořádku a reakce regulačních orgánů na sebe nenechala dlouho čekat. V červenci 2016 přišla belgická FSMA před OneCoinem, po ní následovaly regulační orgány v Kolumbii, Lotyšsku a Holandsku. OneCoin zkrátka rostl příliš rychle, čímž přitahoval regulační orgány. Vzdělaná zakladatelka a příběhy o jedinečné příležitosti mohly fungovat na běžné lidi. Regulátoři by však se svými pravomocemi mohli společnost „rozložit“ a podívat se, jak opravdu funguje (FSMA.be, 2016).

Bjorn Bjercke, IT specialista z Norska a kryptoměnový nadšenec, dostal čtyři měsíce po konferenci ve Wembley telefonickou nabídku na práci pro kryptoměnový start-up z Bulharska. Štědře placené místo CTO odmítl po zjištění, že oním start-upem je OneCoin. Z telefonátu dále vyplynulo, že OneCoin nemá fungující blockchain a shání technika, který by ho dokázal vytvořit (BBC.com, 2019). Fakt, že žádná kryptoměna nemůže fungovat bez blockchainu, Bjerckeho utvrdilo v jeho přesvědčení, že OneCoin žádnou kryptoměnou není. Po zjištění, že místo kryptografického algoritmu používá OneCoin SQL¹⁷ skript už nebylo pochyb. Platforma si jej chtěla najmout, aby pro ni vytvořil legitimní blockchain, aby ji tak zbavil podezření z podvodu (CNN.com, 2021).

Společnost také odporovala ekonomickému zákonu – „když roste množství, klesá cena“. Ignatová ve Wembley všem oznámila, že mince v držení investorů zdvojnásobí své množství, aniž by ztratily na své hodnotě. Kupodivu se tak skutečně stalo, nicméně to bylo možné díky SQL skript – OneCoin nikdy nebyl veřejně obchodovaný, a tak byla jeho hodnota v USD jen číslem v programu. Hodnota OneCoinu byla určována podle potřeb společnosti, nikoliv nabídkou a poptávkou trhu. To samé bylo s jeho množstvím. Pokud se vedení OneCoin Ltd. rozhodlo všem zdvojnásobit množství mincí, jednoduše přepsali data v databázi.

Skutečné peníze tak plynuly ze „vzdělávacích balíčků“, které sice obsahovaly tokeny sloužící k těžení OneCoinů, ale samotné mince a jejich hodnota byly jen čísla v tabulce a mining fungoval jako zástěrka pro neexistující blockchain. Celá konference ve Wembley tak byla jen hezky učesaným zastíracím manévrem, jak oznámit přechod na nový (reálný) blockchain, proto to navyšování maximální kapacity vytěžitelných OneCoinů. Zvýšení počtu mincí pak mělo

¹⁶ Fear Of Missing Out. Strach že jedinci něco uniká.

¹⁷ Softwarový program užívaný k práci s databázemi. Laicky řečeno SQL funguje podobně jako Microsoft Excel.

primárně sloužit jako stimul pro investory. Jediným způsobem realizace zisku tak v celé společnosti zůstala ona 10 % provize za rekrutování nových členů.

Nůžky se začínaly zavírat v roce 2017. V říjnu pod silicím tlakem asociací obviňující OneCoin z pyramidového schématu, zmizela Ruža Ignatová při letu ze Sofie do Athén (BBC.com, 2019).

Začátkem roku 2018 byla provedena policejní razie v kancelářích v Bulharsku. Ve stejném roce byl zatčen i Sebastian Greenwood (Investopedia.com, 2024b). Konstantin Ignatov, bratr Ruži a po jejím zmizení nová tvář a CEO OneCoin Ltd., byl 6. března 2019 zatčen na mezinárodním letišti v Los Angeles. Ve stejný den byl OneCoin prohlášen úřadem amerického prokurátora za pyramidové schéma (Justice.gov, 2019).

To však nebyl konec platformy OneCoin. Značka rebrandovala a dnes existuje s novým ředitelem Ventsislavem Zlatkovem jako ONE Ecosystem. Od svého původu se distancuje (ONE Ecosystem.eu, 2024).

3.2.3 Tresty pro zakladatele a zainteresované osoby

V souvislosti s pyramidovým schématem OneCoin byly shledány desítky lidí z různých trestných činů a jejich tresty se lišily od desítek let odnětí svobody po uhrazení pokut. Zde jsou rozsudky nejdůležitějších lidí ve schématu:

Ruža Ignatovová, samozvaná „Cryptoqueen“, měla všechny předpoklady k tomu uspět. Mluvila několika jazyky, měla za sebou kariéru v McKinsey & Company a studovala na univerzitách Kosnstanzi, Hagenu a Oxfordu. Přesto všechno využila své nadání k obyčejnému podvodu. Vězení se však vyhnula. 25. října 2017 nastoupila na letadlo ze Sofie do Athén. V řecké destinaci však nevystoupila a od té doby je její osud neznámý. Od roku 2022 je jako jediná žena uvedena v seznamu FBI 10 nejhledanějších uprchlíků (CNN.com, 2023).

Je obviněna z trestného činu podvodu, spiknutí za účelem spáchání podvodu, podvodu s cennými papíry, spiknutí za účelem spáchání praní špinavých peněz a trestného činu spiknutí za účelem spáchání podvodu s cennými papíry. Dohromady ji hrozí 85 let odnětí svobody (Justice.gov, 2019).

Karl Sebastian Greenwood, hlavní distributor společnosti OneCoin a vedoucí MLM sítě, jejímž prostřednictvím byla podvodná kryptoměna uváděna na trh a prodávána a pravá ruka Ignatovové, byl v červenci roku 2018 zatčen a obviněn z podvodu a praní špinavých peněz. Nakonec byl odsouzen na 20 let odnětí svobody a vzhledem k jeho postavení z něhož plynulo zhruba 5 % příjmů celé struktury jemu, byl dodatečně potrestán peněžítým trestem 300 milionů USD (Justice.gov, 2023).

Konstantin Ignatov, bratr Ruži a po jejím zmezení CEO společnosti. Dne 6. března 2019 byl zatčen na letišti v Los Angeles. U soudu se přiznal k praní špinavých peněz a k podvodu. Jeho trest byl velmi nízký, pouze 34 měsíců, protože uzavřel dohodu s vyšetřovateli a svědčil proti právníku Marku Scottovi (Justice.gov, 2019).

Mark Scott, právník ve společnosti Locke Lord LLP a od roku 2015 spolupracovník Ignatové. Na začátku roku 2016 založil na Britských panenských ostrovech investiční fondy známé jako *Fenero Funds*. Těmito fondy propral okolo 400 milionů USD a vydával je za investice bohatých evropských rodin. Avšak dne 25. ledna 2024 byl shledán vinným za praní špinavých peněz a odsouzen k trestu odnětí svobody na 10 let. Kromě toho byl odsouzen k propadnutí finančního

majetku ve výši 392 940 000 USD a k propadnutí movitého i nemovitého majetku (Justice.gov, 2024).

Irina Dilkinska, šéfka právního oddělení OneCoin, přiznala vinu za praní špinavých peněz a byla odsouzena na 4 roky odnětí svobody a musela vrátit 111 440 000 USD, které v době svého působení v OneCoin Ltd. převedla na subjekt na Kajmanských ostrovech (Justice.gov, 2024).

3.3 Dopad na podniky

BitConnect byl na trhu pouze krátkou dobu na to, aby získal důvěru velkých investičních společností a OneCoin se vzhledem ke svému pyramidovému obchodnímu modelu vyhnul investičním společnostem úplně. Navíc víme, že OneCoin nikdy nebyl veřejně obchodovaný, a tak ani nebylo možné, aby do něj nějaké investiční společnosti investovaly. Začátkem roku 2017 s ním sice bylo možné obchodovat veřejně, bylo to jen na krátkou dobu a společnost nakonec oznámila odklad o další rok (Bartlett, 2022).

Přímý dopad na podniky jako například schéma Bernieho Madoffa, OneCoin ani BitConnect neměly, nicméně některé podniky, které se rozhodly přijmout kryptoměnu, mohly pod vlivem negativních zpráv od svého úmyslu zase upustit nebo naopak jako v případě Dealshakeru od OneCoinu začít přijímat platby v této kryptoměně. To se jim nakonec stalo osudným, neboť pád OneCoinu zapříčinil, že všechny zisky takto nabyté zůstaly bezcenné. Kvůli rozsáhlosti podvodu však nemáme přesná data kolik těchto podniků bylo ani jak vysokou realizovaly ztrátu (Bartlett, 2022).

V poslední řadě můžeme za podniky považovat i jednotlivé influencery. Internetové celebrity sehrály svoji roli zejména v propagační části platformy BitConnect. Během fungování platformy měly značný dopad na své sledovatele a ovlivňovaly jejich investiční rozhodnutí. Působily jako amatérští poradci a jejich publikum je následovalo. Po pádu platformy byly jejich „značky“ zdiskreditovány a mnozí jako například YellowDuck Media nebo Naked Matrix po pádu platformy ukončily svou činnost na platformě Youtube (Igmur.com, 2018).

Kromě finančních škod jednotlivých podniků, pád BitConnectu otřásl celým kryptoměnovým trhem. Bitcoin a Ethereum zažily během dvou lednových dnů roku 2018 propad o téměř 40 %, můžeme spekulovat, jak moc je to vina BitConnectu a jak moc za to mohou jiné příčiny, faktem zůstává, že největší kryptoměna světa utrpěla miliardové škody ve stejném měsíci, ve kterém padl BitConnect. Investičním společnostem, zaměřující se na investování do kryptoměn tak nutně klesla hodnota jejich portfolia (Wayback Machine, 2018).

3.4 Dopad na investory a účastníky

Přes 4 000 investorů z 95 zemí světa přišlo o své vklady kvůli BitConnectu (Cointelegraph, 2023). Výplaty investic byly vypláceny z peněz dřívějších investorů, první investoři tak měli šanci realizovat zisk, ale nakonec stejně většina o své peníze přišla. Jeden z této většiny poskytl rozhovor pro portál Vice. Nas uvedl, že investoval v přepočtu 100 000 USD do schématu a po třech měsících vydělal 250 000 USD, podařilo se mu však vybrat pouze polovinu původní investované částky, než se celé schéma zhroutilo (Vice.com, 2021).

Krátce před vypnutím oficiálních stránek BitConnectu se podařilo získat konverzační vlákno podvedených investorů. Díky tomu máme povědomí o pocitech podvedených investorů bezprostředně po zjištění, že přišli o všechny úspory:

Tabulka 3: Konverzační vlákno

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat dostupných z (Igmur.com, 2018)

Část podvedených investorů se nakonec dočkala finanční kompenzace. Okresní soud Spojených států pro Jižní okres Kalifornie rozhodl 12. ledna 2023 o rozdělení částky 17 646 801 USD mezi 800 poškozených ze 40 zemí (IRS.gov, 2023). Byla to jen malá náplast za ohromné škody, které společnost napáchala. V přepočtu se tak na soudním vyrovnání vrátilo investorům okolo 1 % z objemu investovaných částek.

Kauza OneCoin byla sice „jen“ dvakrát větší z pohledu realizovaných ztrát, za to se však do schématu zapojilo na 3,5 milionu lidí ze 195 zemí (ASC.org.au, 2023). Můžeme předpokládat, že první investoři dokázali na schématu vydělat, k vůli své podstatě pyramidového schématu nicméně drtivá většina přišla o své vklady nebo jejich část. Jennifer McAdamsová, stejně jako zhruba 70 000 lidí ve Spojeném Království investovala do OneCoinu. Do společnosti investovala v únoru 2016 částku 8 000 GBP a o skvělé investiční příležitosti informovala i členy své rodiny, kteří postupně do platformy vložili částku přesahující 250 000 GBP (This Morning, 2022). „Všechny přesvědčila, že OneCoin bude větší než Bitcoin. Nemohla jsem se dočkat, až jí dám své peníze.“ uvedla McAdamsová (The Sun.co.uk, 2023). Její vklad narostl na hodnotě na částku 100 000 GBP. V této době se začaly na povrch vynořovat varování ohledně celého schématu. S kryptoměnou nicméně nešlo veřejně obchodovat, a tak nebylo možné částku vybrat. O všechno tak přišla jak ona, tak i její rodina. Ztráta vkladů ji však nezlomila a rozhodla se pomoci ostatním okradeným investorům. Informovala londýnskou policii o podezření, že OneCoin je podvod. Tím se stala terčem nenávislných útoků ze strany podporovatelů OneCoinu. Ani to ji nezastavilo, a nakonec se z ní stala důležitá spolupracovnice orgánů činných v trestním řízení, se kterými se podělila o mnoho důležitých detailů ohledně OneCoinu a jeho vrchních představitelů (The Sun.co.uk, 2023). O svém boji za spravedlnost napsala knihu „Devil’s Coin“, ve které popisuje své zkušenosti i zkušenosti jiných s OneCoinem. „Podepsalo se to na mém zdraví, ale nevzdám se, dokud se

já a tisíce dalších obětí OneCoinu nedočkáme nějaké formy spravedlnosti“. Prohlásila nakonec (The Sun.co.uk, 2023).

OneCoin se neomezoval pouze na trhy ve vyspělých částech světa. Lukrativním trhem byly státy s nízkou regulací bankovního sektoru a jazykovými bariérami. Dobrým příkladem může být Uganda. Obyvatelé neměli žádné finanční vzdělání a pohádka o zbohatnutí přes noc pro ně byla jedinečná cesta z chudoby. Země natolik vzdálená od hlavního dění dokonce důvěřovala podvodu i po zmizení Ignatové. Přes 50 000 investorů svěřilo své peníze této platformě a většina z nich o ně přišla (Bartlett, 2022). V poslední řadě stojí dopad na agitátorech coby prostřednících mezi snem plným OneCoinů a chudobnými lidmi svěřujícími do jejich rukou své životní úspory. Poukázáno je tak na slušné naivní důvěřivce, kteří víc, než cokoliv jiného chtěli pro své nejbližší lepší život, a tak je v dobré víře pro nedostatek vzdělání nebo zkušeností dostali do svízelných životních situací (Moconomy, 2024).

Dopady na účastníky a investory také nebyly jenom finanční. Spousta investorů, zvláště těch, kteří investovali na počátcích podvodů a na vlastní oči viděli zisky plynoucí z prvotních investic, propadli domnění, že mohou vydělat jmění. Hrabivost jim zatemnila zdravý úsudek a tolik potřebnou skepsi, že se nebáli investovat větší částky, nebo dokonce všechny své úspory. Po pádu obou výše zmíněných schémat tak přišli o všechno. Toto tvrdé vystřízlivění mělo za následek vznik linky pro sebevrahy speciálně určené pro oběti obou podvodů. WHO uvádí, že ve vyspělých zemích sebevraždy souvisejí s duševními poruchami. Za mnoho z nich můžou i náhlé krizové okamžiky v životě jako například finanční problém (WHO.int, 2019). Přesná data nemáme, ale pokud věřilo oběma schématům přes 3,5 milionu lidí a průměr sebevražd byl ve světovém měřítku pro rok 2018 zhruba 12,5/100 000 obyvatel (Ourworldindata, b. r.), je statisticky možné, že někteří lidé si sáhli na život kvůli těmto podvodným investičním příležitostem. Nevyhnutelně muselo dojít i k značné nedůvěře ze strany investorů, vkládat své peníze do kryptoměn. Tabulka níže ukazuje nejdůležitější informace o obou kryptoměnových platformách

Tabulka 4: Komparace zkoumaných platforem

Název společnosti	BitConnect	OneCoin
Zakladatelé	Satish Kumbhani	Ruža Ignatová
Vydaná kryptoměna	BCC mince	OneCoin
Typ podvodu	Ponziho schéma s prvky pyramidového schématu	Pyramidové schéma
Doba provozu platformy	16. 02. 2016–16. 01. 2018	27. 09. 2014 - dodnes
Počet okradených investorů	4 000 investorů	3,5 milionu investorů
Celková finanční ztráta	2,4 miliardy USD	4,5 miliardy USD
Následky pro zakladatele	Hledaný, v případě dopadení mu hrozí až 70 let vězení	Hledaná, v případě dopadení jí hrozí až 85 let vězení

Zdroj: Vlastní zpracování

Prvním podvodným kryptoměnovým schématem je BitConnect, založený indickým občanem Sathishem Kumbhanim, i když se vedou spekulace o rozsahu jeho vlivu na vedení schématu, a také zda byl skutečně jediným zakladatelem. BitConnect vydával vlastní kryptoměnu zvanou BCC mince. Schéma bylo soudy označeno jako Ponziho schéma, ale po analýze v této kapitole bylo zjištěno, že schéma vykazovalo prvky jak pyramidového, tak i Ponziho schématu, tudíž pro něj autor této práce navrhl sjednocené pojmenování se zkratkou VPPS. Tomuto kryptoměnovému podvodu uvěřilo během necelých dvou let fungování zhruba 4 000 investorů a jejich předpokládaná ztráta činila 2,4 miliardy USD investovaných prostředků. Kumbhani uprchl před spravedlností a v případě jeho dopadení mu hrozí až 70 let odnětí svobody.

Druhé podvodné schéma, které bylo s BitConnectem komparováno byla rovněž kryptoměnová platforma s názvem OneCoin, společnost vydávala kryptoměnu se stejným názvem. Tuto společnost založila a vedla bulharská finančnice Ruža Ignatová, která zůstala v čele společnosti nepřetržitě od roku 2014 až do jejího zmizení. OneCoin nalákal na své „neuvěřitelně výhodné“ investiční nabídky až 3,5 milionu investorů, kteří souhrnně přišli o 4,5 miliardy USD. Stejně jako Kumbhani i Ignatová uprchla ze země a v případě jejího dopadení jí hrozí trest odnětí svobody až do výše 85 let.

4 Formulace doporučení pro budoucí investory

Poslední kapitola se zabývá formulací bezpečnostních opatření, která mají za cíl upozornit, varovat a předat doporučení investorům před nebezpečími, jež společnosti pyramidových struktur nezbytně představují.

Na začátku jsou uvedena obecná doporučení, který by měl každý investor znát. Následně jsou investoři rozčleněni do dvou kategorií podle způsobu investování, aby bylo zřetelnější, na které konkrétní události musí investor rozlišovat s větší opatrností.

Je zde představen základní problém, proč zejména mladí lidé propadají sloganům hlásající „rychlé zbohatnutí, nulové riziko“ a uvedeny doporučení jaké kroky by měl zřizovatel škol podniknout, aby minimalizoval škody, které způsobuje finanční negramotnost.

4.1 Budoucí investoři

V investičním světě jsou naprostými nováčky a snaží se najít způsob, jakým by mohli zvýšit své jmění nebo dosáhnout finančních cílů. Převážně se také jedná o mladé lidi, které spojuje absence zkušeností s reálným investováním. Navíc je omezuje jejich nedostatečné znalosti témat, jako jsou finanční trhy, investiční nástroje a strategiích řízení rizik. Nemałym omezovacím faktorem jsou také kapitálové možnosti. V otázce k jejich rozhodnutí investovat můžeme objevit různé odpovědi od obyčejného přivýdělníka, přes budování penzijního polštáře až po snahu o finanční nezávislost nebo zkrátka snahu, aby jejich peníze pracovaly pro ně.

Jako jednotlivci jsou naprosto rozdílní. Mají různé preference, očekávání, vztah k riziku a také různé charakterové vlastnosti (důvěřivost, unáhlenost, ovlivnitelnost, chamtivost, samostatnost, zvědavost, touha atd.). Právě ony poslední dvě jsou jakýmsi pomyslným motorem nových investorů, protože právě zvědavost na nové možnosti a touha po pohodlnějším a jistějším životě nutí začínající investory ke vzdělávání se a nabývání potřebných zkušeností. V tomto bodě jsou ale také nejvíce zranitelní. Nedokážou spolehlivě rozlišit mezi kvalitními a pochybnými investičními nabídkami a kvůli tomu jsou jednoduše zmanipulovatelní k investicím do neetických nebo přímo nelegálních investičních produktů, ve kterých místo očekávaného zhodnocení přijde vystřízlivění v podobě ztráty vkladu. Níže je uvedeno několik obecnějších doporučení pro nové investory.

Vzdělávání – klíčem k boji proti neznalosti je vzdělání. Investor by tak měl věnovat značné úsilí do sebevzdělání, pomocí kurzů od kvalifikovaných odborníků, literatury apod. Teprve až získá určité znalosti a praxi, může začít investovat, ale pouze v odvětvích, o kterých už nasbíral během studia fundamentální znalosti. Nezbytná je kvalita učebních materiálů. Deseti minutová videa na téma, jak za měsíc vydělat první milion, obsahují často zavádějící nebo přímo nepravdivé informace. V tomto směru by investoři měli sáhnout po odborných publikacích ať už v papírové formě nebo ve formě e-knihy.

Rady zkušených investorů – je dalším aspektem vzdělávání. S už nabytými znalostmi by se měl začít zapojovat do diskusí, nebo odbornějších rozhovorů s profesionálními investory, aby jeho teoretické znalosti získaly nadhled.

Investovat jen tolik kolik jsem ochoten ztratit – v neposlední řadě, by měl investor používat na svůj záměr zprvu jen malé částky, které ho nijak, v případě ztráty, existenčně neohrozí. S přibývajícím zkušenostmi může investiční částky postupně navyšovat.

Když už nyní víme, kdo jsou začínající investoři a uvedli jsme několik základních doporučení, je třeba si položit si otázku jaká je jejich investiční strategie. Pro úplné začátečníky ve světě investic použijeme obecné rozdělení a sice na investory investující za sebe a investory, kteří investují prostřednictvím investičního poradce.

4.2 Investoři, investující sami za sebe

Pro tyto lidi je rizikové, aby sami za sebe investovali nebo vstupovali do víceúrovňových byznysů, dokud nezískají alespoň základní vzdělání v oblasti finančních trhů, či nějak blíže pochopili podstatu finančního světa. V opačném případě je jejich úspěch spíše dílem velkého štěstí než profesionální zdatnosti. Budoucí investoři si tak nemusí dávat jen pozor, aby investovali a měli alespoň minimální zisk, ale hlavně aby vůbec dostali šanci nějaký zisk realizovat. Jsou také vystaveni podvodům jak ze strany Ponzioho, tak i pyramidových schémat. Do prvních aktivně investují a v druhých jsou aktivními účastníky. Zde je několik doporučení, kterým by měli věnovat pozornost.

Příliš dobře znějící nabídky – investor by měl věnovat zvýšenou pozornost nereálně znějícím nabídkám. Úroky z vkladu jako například 1 % denně nebo 20 % týdně jsou opravdu nereálné a mají za cíl nalákat velké množství ziskuchtivých investorů. Pokud se několik z nich na takovou příležitost chytí, mají podvodníci vyhráno.

Nátlak do dalšího investování – „vždyť je to jedinečná nabídka, tu nemůžeš odmítnout, neměj strach, my nejsme pyramida“. Říká agitátor pyramidové společnosti. Investor by tak měl bedlivě zvážit, zda není nátlak jen obyčejná snaha zapsat do pyramidy dalšího člena, ze kterého mu bude plynout zisk.

Transparentnost – pokud je investorovi něco nejasné musí se ptát, pakliže mu jeho vedoucí nebo poradce nedokáže odpovědět, popřípadě otázku záměrně ignoruje nebo s odpovědí mlží, měl by investor společnost opustit i se svým vkladem.

Produkt – investor by měl zjistit, jak si vede na trhu zejména složením a cenou. Pokud se obě podobají konkurenci, má před sebou MLM společnost. Pokud se jedna nebo obě veličiny značně vychylují od substitutů, je reálná šance, že má, co dočinění s pyramidálním schématem.

Diverzifikace portfolia – může to znít triviálně, ale i tohle je způsob, jakým se investoři mohou bránit proti pyramidálním schématům. Jestliže všechny prvotní mechanismy jako vzdělávání a zdravý úsudek selžou, diverzifikace je princip, jakým investoři nepřijdou o celý investovaný majetek. I kdyby už investovali do podvodného schématu a o peníze tak přišli, stále mají další investiční produkty, které jsou legální a naprosto poctivé.

4.3 Investoři, investující prostřednictvím investičních poradců

Z hlediska rizika je na tom tato skupina investorů lépe než jejich aktivnější protějšci. Je to hlavně z důvodu, že neinvestují sami, ale prostřednictvím investičních poradců, tedy odborníků, kteří se živí investováním a spravováním investičních portfolií. Pasivní investor se taky nemusí bát pyramidálních schémat, neboť ty vyžadují přímé zapojení účastníka. Přesto by tito investoři měli věnovat zvýšenou pozornost následujícím věcem.

Výběr investičního poradce – alfa a omega všeho. Pasivní investor investuje prostřednictvím profesionála, který se už nějakou dobu pohybuje ve finančním prostředí. Tím investorovi odpadá celá potřeba opatrnosti, protože ji za něj odvede jeho poradce. Problém je ve výběru

toho správného. Investor by měl brát na zřetel, jak dlouhou má poradce praxi, pro koho dříve pracoval, jestli je se vším transparentní a zda má všechny potřebné dokumenty k výkonu svého povolání.

Zavedené investiční společnosti – podobně jako u předchozího bodu. Nestačí si jen správně vybrat poradce, ale také společnost, pro kterou pracuje. Zpravidla platí, že velké a na trhu dlouhodobě působící společnosti budou působit mnohem důvěryhodněji, než menší a podstatně mladší.

Reklamy, vytvořené za pomoci AI – na televizních obrazovkách se čas od času objeví známý herec nebo herečka, přesvědčující lidi o nákupu určitých produktů. V poslední době však mediální prostor jako jsou sociální sítě zaplavují reklamní sdělení vygenerované za pomoci AI nástrojů, v nichž vystupuje kdokoliv alespoň trochu známý. Investoři by tak spíše měli hledat ověřené recenze na platformu, a nejen slepě věřit známé tváři na obrazovce.

4.4 Prevence proti pyramidálním schémátům

Všichni budoucí investoři v nějakém období svého života navštěvovali základní a v drtivé většině i střední, popřípadě i vysokou školu, a tak jako měl i Charles Ponzi svoji kancelář na school street, měl by i boj proti neznalosti jeho schémat začínat ve školách. Právě ve věku, ve kterém studenti navštěvují tyto instituce se začínají seznamovat se světem financí, funkcí bank, transakcemi a investicemi, aniž by nějak hlouběji chápali smysl nebo funkci jednotlivých termínů.

Často se pak v praxi stává, že právě mladí lidé okolo 20 let s maturitním vzděláním, kteří nemají moc představu o nějakém dalším směřování svého života a budoucí kariéře, končí jako „nezávislí podnikatelé“ pro různá pyramidová schémata, tvářící se jako MLM společnosti, od kterých nakoupí produkt nebo za poplatek dostanou možnost zprostředkovávající finanční služby, kosmetiku nebo doplňky stravy s vidinou velkých příjmů. Velkým tahákem je také příslib pasivního příjmu. V horším případě nenakupují a neprodávají produkty schématu, ale jen shánějí další lidi z jejichž vstupních poplatků pak pramení jejich příjem. Alternativně nevstoupí do žádné obchodní struktury, nýbrž jen na doporučení přátel, známých nebo reklamního sdělení svěří své peníze „finančnímu specialistovi“, který garantuje stabilní zisk 200 % ročně. V každém z těchto případů je pak jen malá šance, že poškozený o své peníze nepříjde (Staňková, 2022).

Právě tito mladí lidé tvoří největší část nových budoucích investorů a jejich kapitál se bude přesouvat na základě jejich znalostí (nebo neznalostí), které během svého krátkého života získali. Pokud nějaké povědomí o investování mají, pocházejí v drtivé většině ze samostudia, internetu či jim je předá okruh rodiny. V horším případě si za poradce vybrali podobně mladé lidi bez licencí nebo jiných validací s jen velmi malými zkušenostmi, kteří se každou chvíli objeví v kratičkých reklamách na sociálních sítích. Vzniká tím jakási znalostní propast a té využívají rekrutéři všech možných podvodných schémat (Staňková, 2022).

Je tedy žádoucí, aby základní a primárně střední školy reagovaly na tyto problémy a začaly připravovat své studenty a tím i budoucí investory na nástrahy, které ve finančním prostředí existují, a to jak podvodná schémata rozebrané v této práci, tak i finanční podvody obecně. Celý tento problém pak pramení z nízké finanční gramotnosti, ve které podle průzkumu ČŠI za rok 2022/2023 necelá pětina studentů 1. ročníků středních škol nedosáhla uspokojivých výsledků. (Hedvíková, Suchomel, Novosák, Zatloukal, 2023)

Co tedy mají školy dělat? V ideálním případě by se měl v českém školství objevit předmět jako finanční gramotnost nebo osobní finance. Tento předmět by měl zprvu za cíl seznámit studenty s teorií a definicemi, které se objevují v obchodu a financích. Následovaly by praktické příklady ze života podpořené modely nebo matematickými vzorci pro výpočet jednoduchého a složeného úročení atd.

V případě, že by se ukázalo, že tento nový předmět není možno z nějakého důvodu zřídit, měla by se jeho náplň redistribuovat mezi předměty už existující, které řeší podobné otázky. Zejména by se pak jednalo o předměty jako například základy společenských věd nebo matematika. Oba jsou to totiž předměty, které se přímo setkávají s reálným světem a světem investic. Matematika a zejména pak její část finanční matematika pracuje s celou řadou vzorců, které se uplatňují při porovnávání investičních produktů. Studenti by tak měli možnost seznámit se s „jazykem investorů“ a mohli by si sami spočítat, zda je investice, a hlavně výše její návratnosti reálná nebo se jedná o obyčejné Ponzioho schéma či HYIP a s pomocí znalostí ze základů společenských věd by studenti dokázali rozpoznat manipulativní nebo klamavé nabídky ze strany podvodných schémat (Staňková, 2022).

V poslední řadě by bylo možné využít i služeb licencovaných externistů, kteří by nad rámec výuky navštěvovali jednotlivá školská zařízení a seznamovali by studenty s problematikou pyramidálních podvodů.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo prostřednictvím analýzy zjistit dopad na účastníky pyramidálních systémů. Práce byla zaměřena jak z pohledu historie finančních podvodů tohoto typu, ale také na současná podvodná schémata ve virtuálním investičním prostředí a jejich vliv na podniky a investory. Pomocí poznatků z analýzy byly formulovány doporučení k minimalizaci negativních dopadů na účastníky těchto systémů.

Práce byla rozdělena na dvě na sebe navazující části – teoretickou a praktickou. První kapitola teoretické části zprvu legislativně definovala termín investiční podvod a dále se zabývala historickým vývojem podvodů od starověkého Řecka a Říma, přes novověké pobřeží Hondurasu až po první zmínky o pyramidálních schématach a lidech, kteří je organizovali a inovovali.

Ve druhé kapitole teoretické části byl ze začátku popsán život nejslavnějšího podvodníka 20. století, Charlese Ponziho, jehož jménem jsou dnes označována všechna schémata stejného principu. Následně byly uvedeny jednotlivé charakteristiky, které rozdělovaly pyramidální schémata na několik typů samostatných podvodů jako Ponziho schéma, pyramidové schéma, řetězový dopis a HYIP. Nechyběli ani legální obchodní modely, které mohou svojí strukturou pyramidální schémata připomínat. Následně byla provedena komparace všech výše zmíněných, aby bylo jasné patrné v čem se jednotlivé systémy liší.

První kapitola praktické části, v pořadí třetí, byla zaměřena na analýzu svou podvodných pyramidálních schémat. Konkrétně byly analyzovány dvě podvodné kryptoburzy – BitConnect a OneCoin. Byla zjištěna jejich tržní kapitalizace, počet investorů, typ podvodného schématu, který používaly, tresty pro zakládající členy a konečně i škody, které svým působením způsobily investičním společnostem a jednotlivým investorům.

Poslední kapitola této práce se nesla ve znamení prevence. Byl v ní definován budoucí investor a podle typu, kterým chce své peníze investovat mu byly představeny bezpečnostní opatření, jejichž dodržováním by mohl značně snížit riziko investování svých volných peněžních prostředků do pyramidálních schémat. V závěru byl dán prostor pro polemiku o roli vzdělávacího systému jako prvním valu, který by měl ve svém kurikulu najít místo pro výuku předmětů zaměřených na finančnictví, aby připravil studenty na nevyzpytatelné prostředí investičních příležitostí a finančních podvodů.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] “*Head Of Legal And Compliance” For Multibillion-Dollar Cryptocurrency Pyramid Scheme “OneCoin” Sentenced To Four Years In Prison.* Online. In: Justice.gov. (2024). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/usao-sdny/pr/head-legal-and-compliance-multibillion-dollar-cryptocurrency-pyramid-scheme-onecoin-0>.
- [2] *About BitConnect.* Online. In: CoinMarketCap.com. (2024). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://coinmarketcap.com/currencies/bitconnect/>.
- [3] *Annoncement – OneCoin.* Online. FSC.bg. (2015). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.fsc.bg/en/annoncement-onecoin/>.
- [4] *Before Ponzi, there was William F. Miller.* Online. In: Blogger.com. (2009). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: American History Scandals, Corruption, and Tales of Deceit: Before Ponzi, there was William F. Miller (historyscandor.blogspot.com).
- [5] *Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): podle ekumenického vydání z roku 1985. 2. katolické vydání.* Praha: Zvon, 1991. ISBN 8071130095.
- [6] BIGGART, Nicole. Woosley. *Charismatic Capitalism: Direct Selling Organizations in America.* Chicago: University of Chicago Press, 1990. ISBN 978-0-226-04786-7.
- [7] *Bitcoin Crashes to Below \$10,000 as Cryptocurrency Scams Scare Investors.* Online In: Fortune.com. (2018). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20180127005114/http://fortune.com/2018/01/17/bitcoin-bitconnect-price-scam/>.
- [8] *BitConnect (BCC).* Online. In: Peníze.cz. (2018). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.penize.cz/kryptomeny/330137-bitconnect>.
- [9] *Bitconnect Dies 1.* Online. In: Igmur.com. (2018). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://imgur.com/a/bitconnect-dies-1-TLimM>.
- [10] *BitConnect Founder Indicted in Global \$2.4 Billion Cryptocurrency Scheme.* Online. In: Justice.gov. (2022a). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/opa/pr/bitconnect-founder-indicted-global-24-billion-cryptocurrency-scheme>.
- [11] *Bitconnect in Depth Part 1 - The Bot.* Online. In: PeakD.com. (2017). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://peakd.com/bitconnect/@snicksnaka/bitconnect-in-depth-part-1-the-bot>.
- [12] *BitConnect is a Ponzi scheme, Ethereum and Litecoin founders warn.* Online. In: TheNextWeb.com. (2017). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://thenextweb.com/news/bitconnect-ponzi-ethereum-litecoin>.
- [13] *BITCONNECT LTD.* Online. In: GOV.uk. (2017). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://find-and-update.companyinformation.service.gov.uk/company/10278342/filing-history>.

- [14] *BitConnect's Craig Grant on the run from US authorities*. Online. In: BehindMLM.com. (2021). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://behindmlm.com/companies/bitconnect/bitconnects-craig-grant-on-the-run-from-us-authorities/>.
- [15] BOYLE, Patrick. [Patrick Boyle] (2020, listopad 9). *Charles Ponzi The Documentary* [Video]. [citováno 2024-5-27]. <https://www.youtube.com/watch?v=w4waqVKanxA>.
- [16] CALLO, Jeoy. *The 9 Biggest Herbalife Lawsuits in Company History*. Online. In: Lawyerinc.com. (2022). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://lawyerinc.com/biggest-herbalife-lawsuits-in-company-history/>.
- [17] CARROZA, Dick. *An interview with Louis Freeh*. Online. In: Fraud-magazine.com. (2014). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294981971>.
- [18] *Cease and Desist Order ENF-18-CDO-1754*. Online. In: Texas.gov. (2018), pdf. [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: https://www.ssb.texas.gov/sites/default/files/BitConnect_ENF-18-CDO-1754.pdf.
- [19] CELARIER, Michelle. *Verve energy drink company tries to stay off regulators' radar*. Online. In: New York Post. (2014). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://nypost.com/2014/04/03/verve-energy-drink-company-tries-to-stay-off-regulators-radar/>.
- [20] *Co-Founder Of Multibillion-Dollar Cryptocurrency Scheme "OneCoin" Sentenced To 20 Years In Prison*. Online. In: Justice.gov. (2023). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/usao-sdny/pr/co-founder-multibillion-dollar-cryptocurrency-scheme-onecoin-sentenced-20-years-prison>.
- [21] COGHLAN, Jesse. *800 victims of 'massive' Bitconnect fraud to receive \$17M restitution*. Online. In: Cointelegraph.com. (2023). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://cointelegraph.com/news/800-victims-of-massive-bitconnect-fraud-to-receive-17m-restitution>.
- [22] *Counterfeiting: An Ancient Crime*. Online. In: Money.org. (b. r.). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.money.org/money-museum/virtual-exhibits-hom-counterfeit/#:~:text=Counterfeiting%20began%20about%20one%20minute%20after%20money%20was,mutilation%20%28such%20as%20cutting%20off%20the%20right%20hand%29>.
- [23] *Cryptoqueen: How this woman scammed the world, then vanished*. Online. In: BBC.com. (2019). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/stories-50435014>.
- [24] Česká republika. *Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce*. Online. In: Zakonyprolidi.cz. 2006. [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-262>.
- [25] Česká republika. *Zákon č. 40/2009 Sb. § 209., trestní zákoník*. Online. In: Zakonyprolidi.cz. (2009). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>.

- [26] DATTANI, Saloni; RODÉS-GUIRAO Lukas; RITCHIE Hannah; ROSER Max a ORTIZ-OSPINA Esteban. *Suicides*. Online. In: Ourworldindata.com. (b. r.) [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/suicide>.
- [27] DUNN, Donald. *Ponzi: The Incredible True Story of the King of Financial Cons*. New York: Crown, 2004. ISBN 978-0-7679-1499-4.
- [28] EDWARDS, John. *Bitcoin's Price History*. Online. In: Investopedia.com. (2024a). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.investopedia.com/articles/forex/121815/bitcoins-price-history.asp#citation-38>.
- [29] FITZPATRICK, Robert. *Ponzinomics, the Untold Story of Multi-Level Marketing*. Charlotte: FitzPatrick Management, 2020. ISBN 978-0578443515.
- [30] *Fraudsters mask global Ponzi scheme behind deceptive cryptocurrency platform BitConnect*. Online. In: BDO.ca. (b. r.) [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.bdo.ca/insights/cryptocurrency-execs-charged-for-2-4-billion-ponzi-scheme#:~:text=Satish%20Kumbhani%2C%20the%20founder%20of%20cryptocurrency%20investment%20platform,scheme%20that%20fraudulently%20obtained%20US%242.4%20billion%2A%20from%20investors>.
- [31] *FTC Acts to Halt Vemma as Alleged Pyramid Scheme*. Online. In: FTC.gov. (2015). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2015/08/ftc-acts-halt-vemmas-alleged-pyramid-scheme>.
- [32] GAMBER, Wendy. *The Notorious Mrs. Clem: Murder and Money in the Gilded Age*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016. ISBN 9781421424279.
- [33] GRAHAM-SCOTT, Gini. *Úspěch v multilevelovém marketingu*. Bratislava: Igor Dráb, 1995. ISBN 80-85441-05-5.
- [34] HASBROUCK, Alfred. *Gregor McGregor and the Colonization of Poyais, between 1820 and 1824*. Online. The Hispanic American Review, 1927, Vol. 7, No. 4, s. 438-459. [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2505996>.
- [35] HEDVÍKOVÁ, Eva; SUCHOMEL Petr; NOVOSÁK Jiří; ZATLOUKAL Tomáš. *Finanční gramotnost žáků základních škol a výuka finanční gramotnosti na středních školách: tematická zpráva*. Praha: Česká školní inspekce, 2023. ISBN 978-80-88492-34-4.
- [36] Herbalife (2022, květen 10) *Extravaganza 2022* [Video]. YouTube. [citováno 2024-5-27]. <https://www.youtube.com/watch?v=T9EeqEFezHA>.
- [37] *High Yield Investment Programs (HYIPs) - Don't Get Scammed*. Online. In: DFPI.gov. (2022). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://dfpi.ca.gov/2022/08/18/hyips-dont-get-scammed/>.
- [38] *Investing in BitConnect Lending*. Online. In: Steemit.com. (2017). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://steemit.com/bitconnect/@mrgg/investing-in-bitconnect-lending>.

- [39] *Jeho pyramidová hra zničila statisíce Albánců. Zatkli ho.* Online. In: Tyden.cz. (2008). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: https://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/evropa/jeho-pyramidova-hra-znicila-statisice-albancu-zatkli-ho_82281.html.
- [40] KARIMI, Faith. *This 'Cryptoqueen' scammed investors out of \$4 billion, the FBI says. Then she boarded a plane and disappeared.* Online. In: CNN.com. (2023). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2023/01/22/business/ruja-ignatova-cryptoqueen-fbi-most-wanted-cec/index.html>.
- [41] KEEP, William. *Thinking about a Multilevel Marketing Opportunity?* Online. In: TCNJ.org. (2013). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://business.tcnj.edu/wp-content/uploads/sites/219/2013/07/Thinking-about-the-Multilevel-Marketing-Opportunity-2>.
- [42] *Koulutuspaketit Oneacademy.* Online. OneLifeSuomi.fi. (2021). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://onelifesuomi.fi/koulutuspaketit/>.
- [43] LEWIS, Mervyn. *Understanding Ponzi schemes: Can better financial regulation prevent investors from being defrauded?* Northampton: Edward Elgar Publishing, 2016. ISBN 9781786433404.
- [44] *Manhattan U.S. Attorney Announces Charges Against Leaders Of "OneCoin," A Multibillion-Dollar Pyramid Scheme Involving The Sale Of A Fraudulent Cryptocurrency.* In: Justice.gov. (2019). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/usao-sdny/pr/manhattan-us-attorney-announces-charges-against-leaders-onecoin-multibillion-dollar>.
- [45] MARKOPOLOS, Harry. *No One Would Listen: A True Financial Thriller.* New York: John Wiley and Sons, 2010. ISBN 978-0-470-55373-2.
- [46] MEECHAN, Mark. [Count Dancula] (2022, leden 12). *Absolute Mad Lads – Gregor MacGregor* [Video]. YouTube. [citováno 2024-5-27]. <https://www.youtube.com/watch?v=LaeMAfFHMk8>.
- [47] *MLM Vs. Pyramid Scheme: Know The Difference.* Online. In: NetMStart.com. (2023). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://networkmarketingstart.com/mlm-vs-pyramid-scheme/>.
- [48] Moconomy (2024, březen 4) *Cryptoqueen | Biggest Crypto Scam In History* [Video]. YouTube. [citováno 2024-5-27]. <https://www.youtube.com/watch?v=JSB7WIZ3tdU&t=91s>.
- [49] MULLIGAN, Robert. *Adele Spitzeder, the Queen of Confidence Tricksters.* Online. In: AIER.org. (2022). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.aier.org/article/adele-spitzeder-the-queen-of-confidence-tricksters/>.
- [50] NEWMAN, James Roy. *The World of Mathematics, Vol. 1.* Dover Publications, 2000. ISBN 0486411532.
- [51] NOVOTNÝ, Josef. *Investování na finančních trzích s podporou psychologické analýzy.* Ostrava: Key Publishing, 2018. ISBN 978-807-4182-914.

- [52] OneCoin (2016, červenec 11) *Dr. Ruja Ignatova: The Blockchain* [Video]. YouTube. [citováno 2024-5-27]. https://www.youtube.com/watch?v=638_Jpp2Rq8&t=238s.
- [53] *OneCoin Isn't Blockchain Based and Uses SQL for Coins, Says Skeptic*. Online. In: CNN.com. (2021). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.cnn.com/norwegian-blockchain-dev-says-onecoin-uses-sql-instead-of-blockchain/>.
- [54] *OneCoin not recognized by the FSMA – Reminder of the warning by the NBB and the FSMA against the risks associated with virtual money*. Online. FSMA.be. (2016). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.fsma.be/en/warnings/onecoin-not-recognized-fsma-reminder-warning-nbb-and-fsma-against-risks-associated-virtual>.
- [55] *Pyramid Scheme Expert Issues Warning about Vemma*. Online. In: Truthinadvertising.org. (2013). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://truthinadvertising.org/articles/pyramid-scheme-expert-issues-warning-vemmas/>.
- [56] REJNUŠ, Oldřich. *Finanční trhy*. 4. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-3671-6.
- [57] RIDLEY, Mike. *THE DEVIL COIN I invested family's £250,000 savings in a brand new crypto currency OneCoin – that was only start of nightmare*. Online. In: The Sun.co.uk. (2023). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.thesun.co.uk/news/23240126/jennifer-mcadam-invest-savings-crypto-currency-onecoin-scam/>.
- [58] ROBB, George. *Ladies of the Ticker: Women and Wall Street from the Gilded Age to the Great Depression*. Illinois: University of Illinois press, 2017. ISBN 978-0-252-08271-9.
- [59] ROSTOVITZ, Mikhail Ivanovič. *The social and economic history of roman empire*. Oxford University Press, 1957.
- [60] *SEC Charges U.S. Promoters of \$2 Billion Global Crypto Lending Securities Offering*. Online. In: SEC.gov. (2021). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.sec.gov/news/press-release/2021-90>.
- [61] SHILLER, Robert James. *Investiční horečka: iracionální nadšení na kapitálových trzích*. Praha: Grada, 2010. ISBN 9788024724829.
- [62] STAŇKOVÁ, Tereza. *Manipulativní techniky v multi-level marketingu*. Praha, 2022. Diplomová práce. Univerzita Karlova.
- [63] *Suicide rates*. Online. In: WHO.int. (2019). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/mental-health/suicide-rates>.
- [64] ŠVÁSTA, Pavel. *Pyramidové programy a Ponziho Schémata v českém právu*. Online. In: Epravo.cz. (2012). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/pyramidove-programy-a-ponziho-schemata-v-ceskem-pravu-86517.html>.
- [65] TAJTI, Tibor. *Multi-Level Marketing and Pyramid Schemes*. Online. In: UNION UNIVERSITY, (2012), pdf. Dostupné z: [union_pf_ccr-2021-ch3.pdf](#) (bg.ac.rs).

- [66] TEPPER, Fitz. *Bitconnect, which has been accused of running a Ponzi scheme, shuts down*. Online. In: TechCrunch.com. (2018). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://techcrunch.com/2018/01/16/bitconnect-which-has-been-accused-of-running-a-ponzi-scheme-shuts-down/>. [citováno 2024-5-27].
- [67] *The biggest cryptocurrency scams in history (Part 2) — BitConnect*. Online. In: Medium.com. (2020). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://cryptocurrency.medium.com/the-biggest-cryptocurrency-scams-in-history-part-2-bitconnect-9c313698dfb0>.
- [68] *The History and Evolution of Fraud*. Online. In: Fraud.com. [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.fraud.com/post/the-history-and-evolution-of-fraud>.
- [69] This Morning (2022, červenec 27) *The Friendship Group Scammed Out of £200 K: Now Becoming a Film | This Morning* [Video]. YouTube. [citováno 2024-5-27]. <https://www.youtube.com/watch?v=uRsCoC3aLgM>.
- [70] *UNITED STATES OF AMERICA, V. SATISH KURJIBHAI KUMBHANI*. Online. In: Justice.gov. (2022b). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/usdoj-media/jmd/media/1236066/dl?inline>.
- [71] VAV ARSDALE, Daniel. *CHAIN LETTER EVOLUTION*. Online. In: Carryiton.net. (1998). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://carryiton.net/chain-letter/evolution.html>.
- [72] *Vemma Reaches Settlement Agreement in FTC Pyramid Case*. Online. In: Truthinadvertising.org. (2016). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://truthinadvertising.org/articles/ftc-v-vemma-the-year-in-review/>.
- [73] *VENTSISLAV ZLATKOV: THE OE WORLD CONGRESS IS A CELEBRATION OF THE REVOLUTIONARY CHANGE AND THE NEW FUTURE ONE*. Online. In: ONE Ecosystem.eu. (2024). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://oneecosystem.eu/ventsislav-zlatkov-the-oe-world-congress-is-a-celebration-of-the-revolutionary-change-and-the-new-future/>.
- [74] VESELÁ, Jitka. *Investování na kapitálových trzích*. 3. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 9788075982124.
- [75] *Victims of BitConnect scheme to receive more than \$17 million to compensate for losses*. Online. In: IRS.gov. (2023). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.irs.gov/compliance/criminal-investigation/victims-of-bitconnect-scheme-to-receive-more-than-17-million-to-compensate-for-losses>.
- [76] VOREACOS, David. *Millennial crypto mogul disappeared from India after indictment on \$2.4 billion Ponzi scheme, SEC says*. Online. In: Fortune.com. (2022). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: https://fortune.com/2022/03/01/bitconnect-founder-satish-kumbhanidisappearedindiaseclawsuit/?utm_source=search&utm_medium=advanced_search&utm_campaign=search_link_clicks.
- [77] WEISS, Barbara. *Secret Pockets and Secret Breasts: "Little Dorrit" and the Commercial Scandals of the Fifties*. Online. Dickens Studies Annual, 1982. Vol. 10, s. 67–76. [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/44372396>.

- [78] *What Happened to OneCoin, the \$4 Billion Crypto Ponzi Scheme?* Online. In: Investopedia.com. (2024b). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.investopedia.com/terms/o/onecoin.asp>.
- [79] WILLIAMS, Sean. *The 20 Largest Cryptocurrencies by Market Cap*. Online. In: *Fool.com*. (2017). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.fool.com/investing/2017/07/20/the-20-largest-cryptocurrencies-by-market-cap.aspx>.
- [80] ZAMECNIK, Adam. *How BitConnect Became Cryptocurrency's Biggest Cautionary Tale*. Online. In: *Vice.com*. (2021). [citováno 2024-5-27]. Dostupné z: <https://www.vice.com/en/article/dyv8wk/what-happened-to-bitconnect-cryptocurrency>.